...aczam.

Deczna

Czrucz Wadamy Obiaśla

Lipu 16 [illegible]bri

Pacri Pianes ... Duszą

Słu mn rade ce dabrzna

Nadzie[illegible] Nyha

Małgorzeta
Bruzdz
na Mortwa.
Samajedany
Tenberz
Cu ... 13
Nie do rai ...
do ...
dosto ma
dz ma tu
Carnijez lat
lamatu
Rozkorpany
Kestl ...
Penro ...
Wijflodez
Ahnachnije

... Ad Mo ...

... Wolspen ...

... Zuzerta ...

Ofsa na obroki

dnia 27 marca zmiszałem na obroki ...
najpierwey dnia ... domałka ... kod ...
tego dnia ... y ... wydatem domik ...
na obrok mirek = 2 tego dnia ...
pszeniczy iary korcy : 6 na nasienie
dnia 29 marca zmiszałem ofsa czwiertni z na obrok
dnia pirszego kwiernia zmiszałem czwiertni = 2

[illegible]
cuierr[illegible] — 2 dma 13 tego L miestione [illegible]
[illegible]a — 1 dma a 5 cuittrm 2 dma = 21 cuerruno
dma 24 cuierrm 2

PANEGYRICUS
LUDOVICO XIII.
Vindici rebellionis,
Elementorum, æterno
Triumphatori.

Pro fracta Britannia,
pro subjugato Oceano,
Pro Triumphata

RUPELLA.

Dictus in Coll: Burdegalensi
SOCIETATIS JESU
Stephano Petiot, Lemovicè, ejusdem
SOCIETATIS,
RHETORICES PROFESSORE
Auctus Laudatione Funebri Ejusdem
LUDOVICI;
Ita à Carolo Porre *Societatis JESU.*

REIMPRESSUS
SANDOMIRIÆ *Typis Clari Collegii*
SOCIETATIS JESU,
Annô Domini 1725.

13. Novembris, 1716.

REIMPRIMATUR.

F. V. M. Mazzoleni Inq. G

Parmæ.

13. Novembris, 1716.

REIMPRIMATUR.

Jo. Fedolfi Vic. Gener.

V. L. Masini Præses Camer

PANEGYRICUS LUDOVICO XIII. *Dictus.*

ATtigisti gloriæ verticem, Rex Invictissime, adepta es votorum summam, fortunatissima Gallia, tenes fastigium dignitatis, Christiana Religio. Bellum illud aliquando confecimus, ad quod unum toto sæculo communia omnium vota, privata singulorum studia, publica comitiorum consulta, sacroaugusta solennia, Regum expeditiones innumeræ, multorum terrâ, marique contentio præliorum: belli pacisque quotidiana consilia. Reipublicæ demum totius rationes motus, sensus universi referebantur: nè quis possit ambigere, quin hoc uno cardine fortuna civium, sors Galliæ, ma-

jestas Imperii niteretur. Habet superbia suos gradus, ad extremum devolvitur, postquam pervenit ad primum, qui non novit ultra crescere, ruere cæpit, nihilque tam propinquum est casui, quàm quod est summum: Cælum ipsum quo nihil altius occurrit aspectui, fatum expectat, & momentô sæpissimè perit, quod ægrè sæculum peperit. Sic illa jacent tot annis sudata perduellium propugnacula, dissipatæ sunt ingentes illæ Britannorum classes, utrorumque juncta cum extrema rerum desperatione incredibilis audacia corruit; terræ, maria, tempestates succubuerunt fortitudini Regiæ; locis demum universis profligata Rebellio, simul omnia sibi sensit præter inferos esse conclusa. Quæ immensitas gloriæ, naturam totam unius triumphi pompâ traducere, utque pauci homines parere discerent, elementis omnibus imperare! Quod si adhuc aliquis ex illa furiosorum hominum turba, qui humanæ fidei desertores sensim à Divina deficiunt, æternitate hujus imperii dubitavit; fateatur errorem suum hodie, post quam

illud

illud vides perduellionis ruinis impositum; felicique commutatione fatorum, à *Rege Ludovico*, immortalitatem regni, nominisque Gallici confirmatam, ex quo hæreticus desertor occubuit. Cui enim Cælum aut lubentiùs labores, aut gloriosiùs, quàm ei Principi qui Numinis hostes evertit; Quem alium coronet ambitu sæculorum, & temporum, quàm eum, à quo tot laureis coronatur. Delubris eos coluit antiquitas, qui istis minora fecissent, & pro Diis habiti sunt apud suos, qui Tecum, Rex Fortissime, comparati, vix homines viderentur. Quot Tu ergo fana, si vixisses illis temporibus, néque te ad felicitatem nostram, fata servassent, quas ædes, quo Numine consecrasses. Quam Religionem populis attulisses; non Cives, ut aliorum solebant sic tuum funus expectassent, tempus illud sacrificiis occupassent ipse vivus habitasses in templis auxisses orbis ceremonias, & aris impositus, quibus auribus nostra nunc percipis, eisdem omnium vota gentium accepisses. Verùm tu qui solidis abundas laudibus, hac

inani superstitione non indiges. Non crescit mendacio veritas, ad superos vita, non fama nos evehit. Tuis major es incrementis, quàm fictæ religionis encomiis; mavis sublimi demissione majestatem tuam extollere, quàm abjecta superbiâ, & sordido fastu deprimere. Gaudes conscientiæ bonis, nullaque præterea re, quàm virtute, vis cæteris eminere mortalibus; adeoque cùm divina facias humanám sortem non erubescis, Facessat ergo vana hæc species religionis, vetat ipsa religio Regis laudes sacrilegio prosequi, quàm sunt illa deformia, quæ crimine calamistrantur: virtus virtute laudatur, nunquam consecratur à vitio. Votis publicis Oratores alii suorum Principum facta commendent, faciam ego ut intelligant universi, te tuis factis, Rex Augustissime vota mortalium superâsse; & si vota universorum, quantò magis mea unius præconia superasti; quidquid tamen de te dixerimus, dictum erit magnificè, quia nihil fecisti humiliter, & demissè; toties amplissimè laudaberis, quoties verè, quæ gesseris, narrabuntur; rursusque toties

es vera de te audies prædicari, quoties recitabuntur amplissima. Ornasti tu tua facta, corrumpet qui meliùs ornare voluerit. Mitto igitur esse solicitus de cultu orationis, postquam tantus est splendor in ipsa materia. Narrabo sine multo apparatu, quos hoc bello hostium populos viceris; quam rupem, quam Rupellam expugnâris; quas procellas, & maria fregeris. Sed ad hoc necesse est scire, quod dicendi initium, quem modum facere debeam: non quòd laudes tuas, quæ sunt immensæ, credam ullis terminis definiri posse: sed nè infinita fiat oratio, si in proferendis tuis trophæis, velim ire per singula. Sequar igitur in scribendo ordinem agendi tuum, & cum magnitudinem hostis, quem oppressisti demonstravero; tùm pugnæ genus exponam, seriemque victoriæ. Hostis erat vincendus ille, qui suapte ingenio semper elatus, nunc certè longo virium suarum usu, & fortitudinis experimento, supramodum tumidus, certior sibi semper de victoria, quàm de prælio videbatur. Erat communis omnium

fensus, Rupellam temeritate & audaciâ tentari posse, nulla arte, aut machinis capi posse: quæ hinc arduis quidem propugnaculis, fossa præcipiti, pendenti vallo, continuato aggere, lenta palude; molitione multiplici inclusa esset; illinc verò latissimo, altissimoque freto munita, cui projectæ turres incumberent, & obijcerentur portæ, ; transversis cratibus, horrenti ferro, armatis navibus, ferialibus tormentis, ineluctabili catena vallatæ; adeo multiplici carcere debuit, antequam moreretur, includi rebellio! quæ se virtute tueri non potuit, debuit, machinis, & quæsita munitione defendere. Quot dementia vallis indiget, seipsam innocentia sine custode tutatur; *impietas nullo arcium munimento secura est:* Medijs soluta Rupella vivebat in vinculis; semper pavida, quia semper rea; semper de præsidio solicita, quia conscientia sceleris semper obsessa. Accedebat vis annonæ incredibilis, vini frumentique numerus ingens, uppáræ apparatus denique rerum omnium toto sæculo meditatus. Nimirum omnia sibi necessaria timor putat. Præstò erat exercitus in Occitania, reliqui signo da-

dato in castra venturi palam & publice dicebantur. Subsidiorum præterea opportunitates innumeræ, robur Angliæ conjuratæ, præsidiarius miles erat intra mœnia receptus, ut pugnarent exteri, cives sine periculo triumpharent. Non obscura erant jurata sociorum auxilia, & cæterorum hæreticorum varijs locis factiones, petebatur hæreseos caput, quilque manum obiectabat. Procerum etiam quorumdam ut rumor tulit, enormes conjurationes celebrabantur, illius nefariæ societatis tabulæ, perduelliumque sicariorum adscripta funesto catalogo nomina circumferebantur, confæderatorum dignitas [si in proditione Patriæ aliqua dignitas esse potest] famam, nomenque sceleribus colligebat; quem deterrebat atrocitas facti, facientis authoritas invitabat. Immensas quasdam habet vires ad persvadendum nob l tas generis. *Speciosa sunt crimina quæ in purpura nutriuntur.* Ad hæc infinitis bellorum sumptibus Regis exhaustum erat ærarium, nobis tum classis nulla, quadriremes jam pridem dimissæ, caritas annonæ hoc tempore

ſumma, frugum interitus, urgens fames; graſſantes morbi, peſtis locis omnibus multa: malos premebamus, malis obruti; obſidebamus paucos; omnes obſeſſi; vix licebat vivere, & vincere volebamus. Augebat infinitè ſuperbiam hoſtium longa belli experientia; quippe qui non ſolùm olim ſæpè, modò cum Anglis, modò cum Batavis, partim cum Hiſpanis, partim cum Luſitanis conflixiſſent: ſed & nuper Regis Claſſem, tùm Oceani, tùm Mediterranei maris copijs inſtructiſſimam duobus prælijs fortiter ſuſtinuiſſent. Quis in tanto apparatu Rupellæ ſenſus? eò devenerat impudentiſſima Civitas, ut dudum cæteris gentibus cladis metum inferre, Regum purpuram, leges, & oracula conculcare; Reipubl: ſuccum; & ſangvinem exhaurire; Cædes, & incendia circumjectis Regionibus & agris obijcere? antiquas Druſiaci prælij, Dionyſiaci, Jarnacenſis, Moncontorijque tragædias renovare facile poſſet. Tantùm erat in impudentia roboris, tantùm virtutis in ſcelere? Rupella ruinam agebat, imperare docta, quæ nun-

quam

quam parere didicerat: Administrabat omnia summa auctoritate, cætus provinciales indicebat, militem tum domesticum, tùm externum conscribebat; provincias, præfecturasque dividebat jus cudendæ monetæ sibi arrogabat, inurebat sigillo, ferebat edicta, imperabat pecunias, portorias exigebat in omnia demum tyrannico dominatu invadebat, ut incertum videri posset, plusnè Regi per auctoritatem, an subdito per crimen audaciamque liceret. Horrebat immaniter Rupes ista, celsaque fronte crescebat in dies, ut ponderosius rueret: periculis superbiam animabat, erigebatur denuntiatione bellorum vel ipsa sangvinis specie pascebatur, decernere videbatur illi triumphum, quicunque prælium indicebat, majorque persvasione, quàm robore nunquam cessabat ab injuria, ne causæ bellorum interirent; scelus ajebat quotidie, ut vel crimine prælia nascerentur. Quis tandem hanc arrogantiam, hos spiritus frangeret, nescit timere, quæ tanta sperat, nescit credere tot victoriis instituta. Ubi periculum, inquit, si noluero periclitari?

ubi hostis si ipsa mihi non fuero inimica?
didici vincendo quid possim. Sic plena sui
Rupella se impudenti ore jactabat. Move-
bat illud nos quidem, cum nobiscum fungus
istud domesticum viveret, pænè tamen ve-
tabamur fateri dolorem nostrum miseriæ-
que majoris metu, vix licebat in communi
miseria vultum portare fortunæ. Sedebat
enim in Regni visceribus virus illud, quod
sine miserabili pectoris totius laceratione
non poterat evomi, quòdque nisi evome-
retur, Respublica non poterat conservari.
Oppresserunt Pannonas Hunnij, Græcos
Turcæ, Italos Ostrogothi, Hispanos Visi-
gothi, Sirios & Ægyptios Sarraceni, sed
illorum immanitas cum rebellium hæreti-
corum furore comparata, humanitas dici
posset. Ferebamus jugum Franci, quæq;
cæterarum gentium servis dat Gallia liber-
tatem, ipsa servitutem à subditis quodam
modo tolerabat, adeo probrum illud Im-
perij nec ferri poteret, nec auferri. Quid?
non desperat propterea Carolus IX. sed
Anno millesimo quingentesimo septuage-
simi secundo, colligit totum robur Impe-

rii, floremque nobilitatis, conscribit numerosum exercitum, vim tormentorum maximam rotat, immensos sumptus facit Ducem Andegavensem copijs præficit, qui illo bello Rex Poloniæ electus felici sceptrorum ordine, venerandum Henricorum nomen, & seriem aucturus erat, & à Sarmatico illo tyrocinio major venturus ad Galliæ Principatum. Is Rupellam advolat, castra metatur, copias explicat, Urbem vallat! Pro tempora! quàm me labem refricare coëgistis! Erat in armis pro Rege, Regis ipsius Frater, Dux præstantissimus, arma Rex Navarræ conjunxerat Henricus ille nondum Magnus, qui & ipse feliciter successit in Regnum: aderant Viri Principes Condeus, Contynus, Duces Montispensetii, Guisii, Aumalæ, Priverpenses, Longavillegii, Bullionii, aliiq; toto regno Proceres infiniti, accurrerat ex mandato Regio fortissimus ille Biro cum cohortibus octodecim, turmis equitum septem, machinis muralibus undecim. Quid præterea; quinquaginta millibus armatorum Rupellenses obsidentur? tormentis sexaginta nulla in-

la intermissione murum quatientibus urbs oppugnatur, parte alia suffoditur, alia quassatur: fit labes ingens, & à vetusto urbis fonte ad Evangelij propugnaculum, quod vocant, mænia lacerantur: turris Cogmensis à fundamentis evertitur novies in urbem irrumpitur, novies Rupella collata in unum omnium signa sustinet. Quid tandem cecidit in irritum totus ille quàm magnus fuerat apparatus; stetit Rupella nondum bene degustata, fusæ obsidentium copiæ mutilati non pauci, trucidati innumeri, obtrita prima acies, lacerata proxima territa, dissipataque postrema. Viri Principes multi miserabiliter cæsi, missa è tormento pilâ Dux Aumalæ interfectus, Dux ipse Andegavensis pænè illa clade implicatus nisi excussum in illum plumbum, fidelis armiger nomine Vinsius in interjecto corpore recepisset. ac demum undecim millia nostrorum, calamitosa strage deleta. O rupem hominibus inaccessam! ô formidabilem hostem! ô inexpugnabilem Civitatem! qui pugnantium cumuli; sed qui tumuli sepultorum, accesserunt innumeri,

facilè

Facilè fuit numerare qui recesserunt O Rupes? ô clades! ô funera! illa tamen Rupella, rupes illa, ille tot ferè palmarum, quot capitum, Tibi *Ludovice* relinquitur debellandus. Hîc habes Cannas Annibal, hic Actium Auguste, hic Ciliciam Alexander, hic Carthaginem Scipio, hic Pharsaliam Cæsar. Accedant recentes omnes expugnatores arcium, & ampullati rerum gestarum amplificatores, suas expeditiones conferant cum obsidione Rupellæ Verucam jactant, unum scilicet terræ jugerum. De quo quis viso dicere possit, ubi est? Ostendam suam ostentant, illud ne receptaculum paucorum de navi hominum, & exilium piscatorum? Rhodum insulam memorant, sed interceptam, & Christianorum Principum auxilio destitutam: Juliodunum asserunt, sed vasto murorum ambitu difficile ad tuendum, Melitam prædicant, sed bello casibus superiorem: Viennam loquũtur, sed inexpugnabilẽ Solimano, Metas celebrant, verè metas, quas antiquo opere malè munitas, Carolus tamen V. centum armatorum millibus fretus, nõ potuit transgredi

gredi

gredi. Nos Rupellam inquam expugnatam à *Ludovico*, cæteris omnibus insuperabilem, Rupellam inquam, non vastam amplitudine, non desertam in frequentiâ, non pressam angustijs, non rudi defensam milite; sed in regni finibus sitam, confæderatis gentibus finitimam, omnibus belli præsidijs opportunam, vereri quidem, sed multò magis recenti munitione formidandam: cujus portus non sit accersitus, fossaque quæsitus, ut Antverpiæ, non incommodus, & difficilis, ut Icicus, non periculosus, ut Ostendæ non vastus; ut Gratiæ sinus: sed tum loci natura tum arte omni firmatus, ut incertum esset, plus naturæ debeat, an arti, dum ars naturam superasse, natura nullum arti locum reliquisse videretur. Tantus nimirum esse debuit, qui ad arma Regem tantum adigeret; alteri enim sit invictus necesse est, quemcunque *Ludovicus* oppugnat qui cæterorum Ducum desperationem in victoriam vertit, & per acervatos confectorum hostium cumumulos suorum currus agitat triumphorum. Metuenda quidem erat difficultas cingendæ Civi-

dæ Civitatis. procellosissima præsertim anni tempestate: timendus hostilis exercitus, qui aderat regione Rupellæ, Anglus ille mari cedere nescius, infinitis navalibus prælijs, victorijsque superbus: moram fecisset alteri, locus ipse, qui stagnanti palude simul insalubris, atque subsidens, solus obsessuris erat relictus: occurrebat ingenium accolarum, quorum maxima pars, ut erat hæresis labe corrupta; ob ipsam quoque viciniam poterat esse suspecta: commovebant omnes priscæ, tum externorum, tum Civium nostrorum historiæ, qui tot, tamque numerosis exercitibus instructi, toties frustra cum Rupella contenderant: videbat Rex ipse rebellium horrea cumulari expilatorum populorum commeatu; spolia provinciarum in urbem quotidie cõportari, quodque gravius erat, non uno prælio rem posse confici, sed locum, stagna, paludes, æstuaria, turbines, imbres, procellas, terras maria, desperatosque rebelles, esse antè superandos quàm Rupellâ potiretur. O difficultates immensas! ô inextricabiles series præliorum, laboresque

perpe-

perpetuos! quem non illa moles rerum oppressisset, quæ Regis animum omnibus difficultatibus celsiorem erexit. An putatis hoc aspectu negotiorum, bellorumque nexibus esse commotum? audite quæ dixerit, dicturi sæculis, quæ audistis. Ibo inquit, ibo majoribus meis major, & nobile posteris argumentum, tulit superior ætas, quod secutura non ferret? pereant, aut pareant, quos DEUS nostro subjecit Imperio, ad pedes cadat, qui mecum ad manus venerit, & infelix congressu nobilitetur interitu. Hæc oracula lituis & buccina commutavit, conclamatum est ad arma, contractus exercitus, Rex ipse nondum à gravi morbo receptus, cum lectissima nobilitate fudit se Parisijs, militem rapuit, Rupellam advolavit, tenuit, cinxit, perdidit. In quo, quid primùm nos mirari jubes Imperator exordium belli, an exitum; celeritatem adventûs, an constantiam obsidionis? hostis audaciam, an fortitudinem tuam? utrumque certè stupore dignissimum, nisi quòd tenore promissi reus. & necesse videtur seriem recitare totius belli,
cujus

cujus difficultatem exposui: nos satis suâ perque hostis audivit, te videat aliquando; gaudeat Rupella de robore, dum te intueamur hoc altero orationis loco, de illius contumacia triumphantem. Erat, ut diximus, concisus æstuariis locus, in quo uno castra metari Rex poterat, paludes interjectæ admodum insalubres, cœlum crassum, solum lubricum, stagnum mutum. Proh superi per quot bella ad unum bellum est ventum! quoties certatum est, ut semel certare liceret! stagna oppugnavimus primùm, antequam procellas expugnaremus, hæsit in palude nostræ militiæ rudimentum, ut in Oceano victoria tota consisteret. Solum arrisit disciplinæ, Cœlum affulsit victoriæ, locus ipse visus est dedisse locũ virtuti. Castra montibus vallaverit Hannibal, Tamerlanes in urbis modum ædificârit, Attila militaribus pellibus obruerit, sacrinis Græci, curribus Germani, testudine Romani se texerint. Tu Rex inclite, qui nollebas suffurari victoriam, in aperto campo sedisti: In hac, inquam, æquata planicie, noster explicatur exercitus, ut hostis

ftis implicaretur; Inferuntur signa; ne lateret adventus, urbs ex itinere salutetur, adeo expetebatur. Dum hæc geruntur, miles fortiri vultu perduellem, terrere gestu, spe ipsa diripere. Nutâsti, credo furiosa Rebellio, cùm te foris *Ludovici justitia*, domi conscientia sceleris obsideret, impalluisti; quæ ruborem amiseras, nunquam alba magis (quippe te urbem Albam prædicas) quàm cum alba Imperii Lilia suspexisti. Sed quò à Rege discessimus; imò verò quò Rex discessit à nobis; avolavit celeritate victoriæ, en jam toto Rupellæ ambitu se Majestas illa diffudit. Virtus nullis limitibus continetur, sed impatiens claustri, ultrò se jactat, sui Nominis, & Numinis explicatrix. Parùm fuerat scilicet labore superasse loci naturam, nisi ratem victor noster ingenio superaret. Tota igitur continenti propugnacula jubet excitari; agges extrui, vallum duci, triumque leucarum circuitu, *Ruppellam* fossis juxta, & interpositis statiunculis, ad communicationem armorum circumscribi. Secuta est

Ducis

Ducis Imperium celeritas operis inusitata; hic vallum ferre, illi cæmenta convehere, lapidesque portare, palum alius defigere, alius humum egerere, cespite moliri, tectum fingere, inducere, cumulare, exaggerare sui quisque gradus oblivisci, dignitatem labore metiri, meritum opere, major ille prædicari, qui actuosior, ille præfici, qui plus aliquid perfecisset, pro se demum quisque contendere, ne illo laboris certamine vinceretur, Addebas interim fatigatis alacritatem, humanissime Princeps, omnium onera vultu portabas, laborem nutibus sublevabas, opus laudibus compensabas. Quid extulistis tantopere prisca monumenta, Dionysium, quòd sexaginta millia operarum exerceret, cum Mœnibus areas Syracusanas ambibat? quid Neronem Historici, quòd humeris corbem ferret, cùm Jsthmum Corinthiorum perfodiebat? quid Caracallam annales, quòd semper laboris initium faceret, cùm in Castris agebat? quid Manuelem Comnenum Græci, quòd saxa veheret, cùm Dorylæum renovabat? quid Constantinum Roman:, quòd

terram

terram foderat, cum magnificentissimi templi fundamenta jaciebat? *Ludovicum* habent Galli, qui singulis militibus adlaboret, tantum ipse conficiens operis, quantum imperet universis: architectus in opere, miles in vallo, dux in agmine ubiq; Augustus. Sed ut video, dedignaris hanc laudem, Rex Sapientissime. Tua tantùm esse putas, quæ tecum nullus alius fecerit; mavis ferre virtutis, quàm laboris encomium, illa in te egregia, hic tibi communis cum milite fuit. Pugnaverat Imperator ingeniosa compositione castrorum, reliquū erat ut disciplina & ordine militiæ triumpharet; scripsit ergo militibus suis eas Leges quæ ut sibi scriberentur contendere ipsi debuissent; docuitque prius vincere morum integritate, quam firmitate nervorum. Et quidem quisquis in hæreticos pugnaturus esse debet virtute, quam manu certare validiꝰ. O novam bellorum faciem; novumque genus oppugnationis! hactenus creditum erat perverso, & præpostero præliorum usu bellum sine cæde, fine facinore, sine contumelia Numinis geri vix posse; sed

ſe; ſed ex quo noſtrum militem vidimus à cruore à libidine, à convitio tam alienum, credi cœptum, inter ipſa arma locum eſſe virtuti, ſcelusque non ſtipendiarium eſſe belli, ſed voluntarium ad miniſtrum arbitrii. Quid, quòd totum exercitum concolori veſte donavit ut qui corporis cultu ſimiles eſſent; ſolo animorum ornatu diſtinguerentur, & quantùm alii bombyce, & purpurâ nitere amant, tantùm ipſi virtute cæteris eminerent: Ibant olim milites in aurea veſte ſub Antiocho, in picta chlamide ſub Sertorio, in purpura ſub Cleomene, in expolitis armis ſub Cæsare, in rubenti ſagulo ſub Artaxerxe, in candenti tunica ſub Cyro, in ſcuto puniceo ſub Agesilao, in fibulatis auro caligis ſub Aureliano, in amictu argentea cruce ſignato ſub Conſtantino: Ierunt noſtri ſub *Ludovico* in veſte non ad delicias molli, non ad pōpam ambitiosa, ſed ad militare robur & pugnam accincta. Ferro non auro miles indiget bellum ardore geritur non nitore. Interea dum veſtem militum contemplamur, nudata eſt ſuis arboribus, vitibus, hor-

tis

tis ſegete, ſepibus tota, quæ ad Rupellam eſt planities, diſtributus in caſſes, & manipulos exercitus, defixa ſigna, obtentæ pelles, ſubſtracta longo ambitu propugnacula duodecim, inter ſe foſſis continuata, diſpoſitæ ex intervallo. vigilibus, & excubitoribus, ſtationes deſcriptione multiplici rotundæ, quadratæ exſtantes, depreſſæ, projectæ, ſubductæ, lunatæ, cyclicæ, hiemicyclicæ, triquetræ, quadrangulares variæ: perduellis denique Civitas omni à terra aditu prohibetur, cavendum eſt tantum ne evadat Oceano. Nondum, ut fatear qua parte vaſtiſſimo ſinu aluitur, concluſa erat: ſed adhuc ſedebat in portu quia portum nondum claſſe tenebamus. quamvis enim ex utroque littore fortiſſima caſtella objicerentur, unde multo uno ordine tormenta in navigia detonarent, pervium tamen erat mare & facile ultrò, citroque commercium. Quis hanc Rupellenſi eriperet facilitatem? Vehebant quidem ſuppetias exteri, ut hoſtem ab inſulis noſtris expellerent, ſed ſeriùs appulerunt, ſive quòd graviores naves ducerent, ſive quòd ob-

ſeſſam

fessam insulam (quam Ream esse omnes intelligunt) unus *Lodovicus Iustus* posset absolvere Et si verò nostra felicitas invidit illis victoriæ gloriam hoc tamen fortissimi indicandi sunt, quòd soli mare tenuerint, quòd eos non expectaverit Angelus, quòd nullus obstiterit; & qui tardius venissent, priùs vicerint hostem quam viderint. Est inexperti temerè in negotia ruere, festinare sapientis. At at dum ista præsidia moras trahunt tentes Oceanum Rupellensis, eripienda sunt illi maris effugia. Huc agite vestros Myoparones, minutissimosque pontones armorici, huc scapulas, & lembulos Aquitani; hæc aphractula actuariola Cantabri, plus Gallus poterit in liburnis, quam in rotundis, & constratis navibus Anglus. Ita factum est, non sine omnium stupore, navigiolis, lembulis, myoparunculis, vectariolis, celocibus, celeribusque cursorijs mare tenuit *Ludovicus* annum ipsum pugnare paratus, si hostem is animus habuisset. Quis credat epibadibus, cataphractas, lintribus rostratas Britannorum classes sustineri potuisse? Fue-

rit il-

rit illud ad fortitudinis specimen, erit, quod sequitur ad terrorem. Non satis erat classibus insultâsse, nisi insuper insultâsset Oceano: machinatus est igitur aliquid, quòd homines satis mirari non possent? ipsa maria pertimescerent. Intelligitis quò mea spectat oratio, jamque suspicitis ædificatum in æquore vallum illud, carceribus frænatos impetus indomiti hactenus pelagi, rebelles à jugo se liberos fore putarent, ubi mare libertatem amitteret. Quis posterorum cum posterorum acta legerit, humano consilio factum putet, quis perduellium cùm viderit, neget pelagus iustitiæ stipendijs militâsse; quis barbarorum cùm acceperit, testes oculos non adhibere volet ad fidem? Illi ipsi qui quotidie videbant formidabiles illas mores qui pedibus calcabant, qui militares in illis excubias agebant, suis sensibus non credentes eò laborant persvasione pertingere, quò Regis fortitudo pervenit. Jacienda moles erat, quæ totum sustineret Oceanum, nec ventorum quassata turbinibus, nec fluctuum assultibus verberata, nec æstus inundationibus

nibus superfusa, obrutaque titubaret. Pii Principis erat hoc patrare miraculum, nemo id si maxime posset præstare potuit: præter *Ludovicum* XIII, qui primus voluit quod potuit solus, Mare impatiens operis videbatur, nisi immensi laboris patientia victū esset; disceretque per gradus subigi, & sævientis freti inclementia imperioso fræno coërceri. Unius Numinis est mutare sedes elementorum, æternosq; rerum cursus obice temporario sistere: paret DEO natura omnium Parens, cæteris hominibus imperat. Summa erat altitudo maris, sed altius adhuc Regis ingenium? rapidus vortex, sed stabile consilium Ducis; dubij casus, sed certus, & constans militis animus; varij undequaque metus, sed una omnium spes, facilius esse nostro Principi, quæ vellet efficere, quam quæ efficeret velle, qui rerum successus sua voluntate definiens, etsi majora, quam cæteri omnes in Gallia, fecerat tamen semper minora, & minora viribus suis. Quid jaci cœpit illius prodigij rudimentum, qua parte fretum erat angustius, satis longo ta-

men intervallo ab urbe dissitum, ne si remotius esset, architectorum laborem vinceret profunditas alvei; si vicinius, labore hostium vinceretur; & noceret propinquitas teli. Principio igitur defixæ sunt ad continendam futuram struem parte omni trabes ingentes, aliæ transversæ, & decussatæ, ut demissos lapides ingeniosis quasi brachijs amplecteretur, erectæ aliæ, ut primos impetus frangerent, undas supercilio deterrerent, quædam in quadrum ductæ commissæque quadrando, stabiliendoque operi, quædam in propedem, talumque projectæ ut illa machinarum declivitate, mollique dejectu clementiùs fluctus exciperentur, ipsósq; inoffensos, inoffensa molitio refunderet pelago. Ingesta subinde generis omnis saburra, maxima vis lapidum, temerè jacta in profundum, superaddita cumulo prægrandia pondera, non attamen oppleri potuit barathrum, sed dum helluatur accepta novis pabulis inhiat, quia ponderibûs attollitur, effunditur, & amplificatur in vinculis; insaturabilis nempe quædam est fames inexplebilis alveus, &

alvus Oceani, parte omni fauces aperit qua pabulum objeceris, hac vorabit, & laturitatem voracitate accendet. Quis illius intemperantiæ modus sit, & finis difficultatum? opposita quidem fluctus eluctabantur repagula, sed adhuc soluta machinatio sinè compagibus erat, sinè commistura, sine cæmento, suis tantum librata, firmataque ponderibus hiabat, male materiatus murus, aquas transmittens, conferti sinè ordine lapides cum fluctibus volvebantur, & trahebantur in præceps; temeraria demum, & indigesta illa substructio, nullo nixa fundamento, hosti risus ciebat, metum afferebat militi, animos addebat Regi, qui maluit cum natura luctari, quàm cum fortuna triumphare. Neque verò diu steterit sinè nexu fabrica, sed seipsas aquæ prodiderunt quæ se dum in rimas saxorum insinuant, & crudum parietem interluentes tantum inconditam, laxare compagem, secum cænosam uliginem convectabant, & luto quovis glutine tenaciori congeriem aridam officiose adstringebant: pervium murum repererant,

 sed

sed aquis succedentibus limo incrustatum relinquebant: transibant fluctus nunquam redituri, & rimas implebant, qui labes facturi videbantur immanes. Quid porro? Hactenus successerat labor, sed (ut fert natura magnorum, operum) difficultas crescebat in manibus, & quæ fuerat initio maxima, maior erat in progressu. etenim quo magis ab utroq; littorè molitio recedebat, hoc gurges altior erat, & quemlibet aggerem vasta vorago sorbebat avidiùs, æstus ipse turbulentiùs agebatur insana fluctuum volumina, medio alveo atrocius bacchabantur, nostraque repagula quasi sibilis explodebant, mugitibus indignabantur. Iam deficiebat materia, quâ tam ingens charybdis impleretur, & nisi litomiæ fuissent supra quam credi potest uberes, & fecundæ, periculum erat, ne lapidum penuriâ fabrica nostra penderet, sed tam dives vena fuit, ut ipsa saxa sub manum, ferrumque sobolescere viderentur cæduum esse dixisses lapidum nemus, quod depastum sylvesceret, grandesceret imminutum: Hac tam fertili & copiosa officina fretus,

matu-

maturare cœpit Imperator obsidionē aquam lapidicinas recentes aperiri jubet, novas rupes excindit, omni contentione opus urgeri, conferri fragmina montium, sylvas adhuc ingeri, totas terras undis inferri, glebas saxis, saxa aggere, aggerem nemore, nemus scopulis, scopulos montibus acervari; obviam igitur materiam pro se quisque rapere, molaria pondera in mare volvere, terræ penetralibus pelagi viscera suburrare elementum elemento confundere. Stetit illa tandem vasta, operosaq; substructio, veluti porticus toto eminens pelago, continenti ordine fabricæ, nisi quod in medio salo apertus erat tolerabilis aditus, ne omnia maria desperarent. Nolebas enim prohibere Rex prudentissime, ne fluctus laberentur ulterius, sed cohibere rebellionem, ne iterum elabi posset duxisti, quippe ab utroque littore molitionem directam, sed medio alveo pendere iussisti abruptum opus, aggeremq; continuare noluisti, ut omnes intelligerent, non quantum posses, sed quantum velles fecisse te, qui poteras æstum frænare, qua ju-

ſiſſes, cui viam faceres, qua volebas: Iter undis reſiquiſti, ut rupto murô contumacem urbem cumulati fluctus invadentes pergerent ad rebelles tuæ fortitudinis nuntii, ſpumantique fremitu loquerentur, quam ægrè, ſinuoſeque tranſiſſent. Quanquam enim medio moles hiaret Oceano, defendebas tamen intervallum illud, multiplici lignearum machinarum ordine, & hinc quîdem, quà ſe mare latius aperit, longa ſerie candelabrorum, ut vocant, naufragiis prælucebas: inde verò quà itur in urbem; demerſis onerariis, junctoque navium inædificatarum rudente, hiatum incluſeras, ut nullus accederet, qui firmitatem operis non probaret, ibique fortior eſſe videreris ubi vel robur muri defeciſſet. Sic mare navibus, fræno, machinis, obice milite, ponderibus tenuiſti. O convulſos cardines rerum! ô domitas naturæ vires! ô humana miracula! hæſit in lubrico firmiſſima moles! non fluctuavit impoſita fluctibus! vortices fregit ipſa non fragilis! ruentis pelagi fremitus audiit ſtatio ſurda! quæ dum obluctatur Oceano, argumen-

tum

tum furoris est hosti, & exemplum constantiæ militi. O nunquam audita prodigia: stant aquæ! fluctus ipsi pendent! credo admiratione librati, contra natant terræ, non nutant tamen, sed in naufragio portum tenent? Nostris milites pedibus ire, quà nulla præcessit exemplo, nulla secutura sit ætas ingenio; tormenta rapere, quà vortice rapitur unda citacior! excitare tempestates in sicco! portum in tempestatibus collocare; ignes in aquis accendere, terris maria sociare. Est adhuc in ista oppugnatione, quod plura quàm expectaremus Regem perfecisse miremur, nec illis similem extitisse, qui nihil detrectant, dum nihil impleant operis. Satis erat nobis, si superioribus annis prætendi freto catena ferrea potuisset, quæ maris commercio interdiceret hostibus, ut autem Rex tot onerarias in mare demergeret? ut tot muralibus machinis, missilibusque littus utrumque defenderet: ut trabes illas solidissimas nexis capitibus excitaret, ut crudo aggere, globisque structilibus tam firmum luctamen procellis objiceret, ut su-

per his molibus fluctuantique vallo suum armamentarium collocaret; ut sine classe classem Anglorum, classem undarum, classem turbinum retardaret, nullus ausus esset optare. Rex solus votis omnibus major, reflantibus licet Aquilonibus, & contra nitentibus frustra tempestatibus perficere potuit. Quoties enim procellas infremuisse putandum est, & immanes aquarum moles nostris molibus opposuisse? ut canes sic fluctus obiectis lapidibus adlatrabant, morsu invadebant, sed inani; irruebant odio turbulenti, recedebant metu exalbescentes, & spumei, viso hoste timidi, qui ante pugnam tumidi ferrebantur. Alii repulsam inique ferentes, immani se supercilio tollere, vallum saltu transmissuri; alii vero in succedentes undas furore, eas verticibus absorbere, tardare, & fugare se invicem, ut postremum agmen in bello sisti, fugarique solet, cum fractum primum accurrit: illi fervere acrius, & toties victi, toties rebelles, renovare conflictum. Isti demum respondentes animo, se victrici moli submittere & tumore in reverentiam

mutato

mutato libare oscula, blandisque illapsib adulari. Scio multis olim fluminibus impositos pontes, & sæpè calcatam à Magnis Imperatoribus aquarum esse superbiam, sed hi omnes aut in opere statim, aut brevi ab opere corruerunt. Junxit Hellesponti quondam angustias connexa classe celebris ille Persarum ductor, sed quid factum illud habet miraculi, cùm hæc sit nativa classium sedes? simili navium contabulatione. Baianum sinum stravit tertius ab Augusto Imperator, sed utrum majus videtur, puppes intulisse, vel terras Oceano? fecit in Munda flumine Julius Cæsar, strage cadaverum aggerem, sed ipsi fluctus mutavêre colorem suum, illum obicem erubescentes: Adiit quoque Tyrum Alexander navigabili ponte juncturus Insulam continenti, sed diu fluctuavit illud opus sine fundamento, idque semèl hostis incendit, non semel æstus abripuit: Legimus etiam saxeis pilis castigâtam à Trajano, & Constantino Danubii Rhenique ferociam, sed arduum non est fluviis silentibus insultare; Aquas *Bajas* ad Aver-

num lacum deducere tentavit Nero, sed hoc potiùs conducti fossoris inventum est, quàm Romani Imperatoris, qui tantillo tamen negotio victus, opus abjecit. Uni quippe *Ludovico* concessum est ex omnibus hominibus non accersere rivos, non fossas ducere, non aquas avertere, non pontes jungere, non naves copulare, non paludes exhaurire (in quo quæ potest esse tanta victoria!) sed ipsos fluctus quàm spurci sunt, maria quàm procellosa, tempestates quàm turbulentæ; obice facto concludere. Velit fortasse in laudis istius partē Maximianus Imperator accedere, quem Rethor Belga, nescio quis Galliarum urbem portu insignem oppugnaturum, defixis in sinus aditu trabibus, saxisq; ingestis, invium navibus locum reddidisse commemorat: at illa claustra [ut ejusdem Rhetoris verbis utar] qui primus insiluit æstus, irrupit, totaque hæc objecta fluctibus moles; quasi signo datò, ac pacta statione dilapsa est. Nefas est autem simile quidpiam de nostri Principis opere suspicari, ibit miraculum istud ad posteros, se-

ſeque ferent immortali fronte noſtra re-pagula, fortiora procellis omnibus, ipſoq; profundo profundiora. Optârint majores noſtri, ut iſtud aliquando fieret, quod ipſi facere nequiverunt: ſcient nepotes fieri poſſe, quod factum eſt: furoris ſui terminum invenerit pelagus: terminus hic terminum non habebit: monumenta fient, poſtquam clauſtra eſſe deſierint: pœnas, qui vivunt rebelles ſentient, qui venturi ſunt aliquando pertimeſcent, docebitur omnis ætas ſponte verti elementa, ut rebellionem evertant; ruere fluctus, ut hæreticos obruant, qui pati noluerint Regis imperium, quod mare ſuſtinuit. Sed parco prædicare victoriam, quamdiu cum hoſte pugnatur: Ecce enim Anglus turbat adhuc, quantum ſuperiori bello ad Ream inſulam imminutus eſt viribus, tantum crevit audacia, ſuperbus, dum corruit animoſus, dum mulctatur. Nondum ſe à proxima clade receperat, cum victoriis noſtris inſtitutus ad prælium tentavit ſemel, atque iterum noſtras vires primò facta excurſione tum ſimulato impetu conatus perrumpere

magis

magis repagula. En stolidum, & Abderitam? quasi cum firmissimo muro, cum numerosissimo exercitu, cum *Potentissimo Rege* illum sustinere non possemus, cujus classem antea sine navibus fregeramus. Quamquam ut video, furore rebelium ad istam impudentiam animatus est. Erexerunt enim pro muris, proditores Patriæ Rupellenses, vexilla Britanica, ô infamiam; victos victi ipsi vocârunt in auxilium, ô clementiam? Lutheranos Calvinistæ; cives exteros? Galli Anglos, ô desperationem ultimam; ea vos signa sustulisse [nefarii desertores] quæ recens nostro militi ludibrio fuerant? scilicet illa vos oportuit explicare, tum ut barbarorum esse, non Francorum illud scelus ostenderit tum ut Rex noster duos hostes uno bello conficeret; sic enim visus est eodem tempore Gallos in Anglia, Anglos in Gallia vincere, venit fulminaster Anglus, stetit in conspectu, citra ictũ tamen uia ferire noluit sed aspici: perspecta nora mole hæsit attonitus illoc suos milites aditum inventuros non credidit, quà vix

ipsi

ipſi fluctus viam haberent, ratus occluſum eſſe navibus mare, patere naufragijs. Explicate tandèm Britanni conſilium veſtrum, quæ cauſa adventùs fuit, quæ diuturnæ moræ? quis arcanam illam aperiat? advolaſtis celerrime, diutiſſime ſtetiſtis in anchoris: vela explicuiſtis animos contraxiſtis: ſigna multa, ſignifer nullus apparuit, Leopardos vidimus in vexillo, lepores experti ſumus in prælio: quam ſimiles vobis, Angli, quam veſtris navibus diſſimiles extitiſtis! vos animo pumiliones, illæ coagmentatione proceræ, hoc ſolùm habuiſtis cum illis ſimile, quòd illæ tardæ ad motum erant, vos ad prælium tardiores. Ænigma fuit ad ventus veſter, planè ducendi fuerant divinatores, qui ſolverent. Alii non naumachiam, ſed Bacchicam expeditionem eſſe dicebant vino Aquitanico metuendam, in qua plùs meri fundendum eſſet, quàm ſanguinis: alii videndæ obſidionis, alii orandæ veniæ gratiâ nemo, prælii causâ veniſſe ſuſpicabatur Qui ſemel fractꝰ eſt hoſtis contenitur non timetur: ac niſi prædones in noſtras inſulas emiſiſſetis: dubitare potuiùs eſ-
ſetne

ne hominibus vacua classis vestra, quæ in Oceano velut in mari mortuo iners, & otiosa consisteret. Puduit illos tandem ignaviæ suæ, reverti in Angliam sine vulnere noluerunt, facturi plagis fidem audaciæ: Quis eos fortes putaret, nisi vulnerati redirent? Simulacrum ergo exhibuere prælii, quod ut magnum non fuerit, fuit tamen honorificum nobis, Rupellensibus, Britanisque fatale: deduxêre naves in aciem, explicuêre vexilla, machinas disposuerunt. Gratulati sibi tam beatam diem milites nostri, se victores dicere, ex quo pugnare liceret, increpare tarditatem hostium, votis occupare conflictum, equites littus tueri, pedites molem: alii Rupellensibus opponi, qui exciperent erupturos: alii ad Anglos præmitti, qui segnes irritarent, quid lacessitus Anglus veloces incendiarias, ipse frigidus in nos misit: signum dedit buccinâ, sed receptui: tonitru tormentorum edidit, quamquam non surdi eramus ad prælium: fragore pugnavit, & sibilô, sed contra ventos: bombus fuit præterea nihil. Tormenta audi-

vimus

vimus, non sensimus: ignes aspeximus, ... fatuos: fumum vidimus, sed qui nobis splendorem afferret, hosti eliceret lacrymas: ardebamus animo, dum pice, sulphureque lucebat: lucebamus, in armis, dum Andabata pugnabat in tenebris. Quid Tu interea *Ludovice*? qua diligentia simulanti pugnam Anglo occurristi? qua providentia tot naufragos ignes avertisti? qua prudentia terrâ marique legiones instruxisti? quàm aptè librari machinas, quàm opportunè displodi imperasti? quàm unus fuisti, quàm multiplex? quàm diversus in uno, quàm unus in omnibus? Cùm simul Anglos lacesseres, simul Rupellenses obsideres, simul de utrisque triumphares? Et quem vero, nobis de tua salute metum injectum putas, cùm tot periculis caput objiceres, & tuo capite salus totius Galliæ verteretur? Meminimus militi speculam tibi editam molienti, unde citra periculum periclitantes videres; iratum imperasse te opus illud continuò destrui, cùmque omnes à te deprecarentur periculum addidisse. Nolle te æstimari de milite, nec per quæ triumpharent cæteri, vincere: sed per quæ ipse vin-

cerès cæteros in otio triumphare ; O si a-nimus ille pugnasset; quæ hosti uulnera, quæ exempla militi, quæ argumenta dedisset historiæ ? sed qui hunc ardorem aspexit, incendium timuit : imò tuo unius conspectu sub ictu hostis recessit in fluctus ne si appulisset, pateretur in terra naufragium. Quid ad hæc fædifragus Rupellensis, toto mari prohibitus, terris omnib9 depulsus, orbe conclusus angusto, & orbe exclusus universo ? quas vestes jugulis attemperabat ? quas in mari voragines ad præcipitium vestigabat ? Imminebant urbi per agrum duodecim horrenda aspectu propugnacula : cernebantur tumulis impositæ longis suspectibus speculæ : ardui fossarum infractus, descensu ipso difficiles, ascensu insuperabiles occurebant: videbant inclusi perduelles enorpaia sibi quotidie parari ergastula, dispositas esse omni stataria castra parte excubias : objiciebantur pro orca castrorum munitiones Lunatæ, cæmentitiæ gerræ, erudæ opere cespititio substructiones, casæ subterraneæ, valla protuberantia : patebant liliata Galliæ signa,

quæ

quæ vel ſuo candore perſtringerent rebel- lium oculos: ſuccedebant ſibi majora por- tento, quàm fide continuata miracula. Præ- terea nulli acceſſus, niſi ad pugnam; nulli exitus, niſi ad exitium; nulla colloquia niſi ad deditionem faciendam; miles undique, & undique milès: Arcem foſſa, foſſam val- lum, vallū ſpeculæ, ſpeculas ſtatio, ſtationem deſperatio deſperationē, furca uno mortis te- nore, ordineque fatorum excipiebat: tene- bantur denique foſſis, aggere, vallo, ferro, cuneis, agmine, quid facerent? Sed hæc tantum mali præludia. Accedebat ultima fames telum; quo nullum eſt in bello cru- delius, quia ſimul ignáve, & atrociter premit. Jam commeatus omnis erat ab- ſumptus; herbarum fibris ſolati erant ine- diam, radices in hortis, mures in rutis cæſis domorum, canum, equorumque morticina defecerant in ſtabulis; frixum, leixumque atro jure, corium & maceratas ocreas devoraverant, lethales venenorum ſuccos in cibum verterant, in deliciis erat cicuta; auro toxico vendebantur; citra pre- tium erat, quod citra horrorem dici, non poteſt,

poteſt, difficilius erat vivere, quàm perire: & in funeſto illo mortis, vitæque confinio, nec vivere licebat, nec mori. Nihil tam præſens, quàm fatum, nihil tam remotum erat. Longa tabe longiora crimina mulctabantur: vita trahebatur ambage malorum, & multiplicatis funeribus, multiplicabatur in pœnam: mors denique cum vita conſenſerat, illa ut votum, hæc ut ſupplicium fieret. Tam miſerè hæretici vivunt, tam ægrè rebelles intereunt: Reptabant in compitis homines ſtrigoſi, macilenti, capulares, ſine carne pelles, exſanguia ſilicernia, tenues umbræ, imitationesque vivorum, pallidæ mortis exordia, inanes corporum folles, oſſium malè congeſta compago, continuati oſſibus nervi, vacui ventres & queruli, viri non jam viri, ſed ferales hominum larvæ. Malè ominoſus erat occurſus civium, creſcebat mutuo aſpectu calamitas, dum quiſque legit exaratam in alterius fronte capitis ſui ſententiam, & tanquam mortis ſpeculo, imminentis funeris imaginem intuetur; alter alteri mœſtum divinæ ultionis fiebat exemplum. Se morti

occu

occurriſſe putabat, qui in fratrem incide-rat: omnes longa macie torridi videban-tur, mutati reorum vultus, cadaveroſæ frontes, recedentes oculis, conſutæ genæ, jejuna labia, otioſi dentes, & longi, ſub-ductum mentum, hiantes fauces, & aridæ. Digni erant tali jejuniô jejuniorum no-ſtrorum irriſores. Quid plura? vel ipſa mors viſa eſt laboraſſe fame ita ventre in-ſaturabili omnes helluabantur in urbe: fu-neribus funera cumulabantur, mors deſie-rat eſſe terrori civibus quam uſu quotidia-no, domeſticaque conſvetudine familia-rem habebant: timore ſublato deſperatio ſuccedebat: calcabantur temerè, & ſinè horrore mortuorum acervi: non lugebant aliorum mortem, qui ſuam exſpectabant; Nihil filius Pátris obitu movebatur, quia naturam fortuna mutaverat. Unum o-mnium votum perire citò, metus longi-us vivere, ſolatium quàm plurimos ſo-cios mali futuros; Projecta iacebant in-terea, in ſepulchralibus vijs ſinè ſepul-chro cadavera, & nuda humo, nuda oſſa volvebantur. Cælo tegebantur corpora,
quorum

quorum animæ apud inferos flammabantur, domus in sepulchra transierant, tamen erant omnes insepulti, nulli qui efferrent aderant soli occurrebant, qui efferentur: hæredes morientibus nulli; nihil ipsis etiam vermibus iure funerum relinquebatur: qui bonis succederet, nullus erat, malis universi succedebant. Præterea dicebatur receptos Anglos eò venisse furoris ut vel cruentis hominum artibus pascerentur: ferales nescio quas matres, quo effuderant utero, eodem filios recepisse: alios corpus suum aluisse minuendo: inventum esse puerum, qui famem crudis demortui fratris carnibus saturaret; salita esse distractorum quorundam militum membra; similiaque voracitatis portenta occulte memorabantur, Rupella denique in carnarium vestra erat, veros Tydeos, & Menalippos, renovatas Busiridis aras, furiosaque Diomedis præsepia videbamus: Nulla in urbe salus, quot cives, tot Sandapilarij, tot Massagetum pompæ, tot carnivori Cyclopes, tot esse funesti carnifices credebantur. Hic amissum

filium

filium in mortuorum acervo quasi publico spoliario quærere: hic enectum fame abijcere, hic discerptum & laniatum suspicari. Omnes denique plùs caninam libidinem dentium, quàm mortem ipsam famemque timere. Quid inquam, faceret? in restem rei summa redierat; sola supererat obsesso, aut clementia Principis, sed noluit experiri, aut proprij ferri voluntarius rigor, sed clam perire non metuit. Ubi grandes illi spiritus, quibus nostros exercitus difflare posse credebatis Hæretici? ubi folles illi minarum magnificæque verborum pompæ? ubi supercilium illud, cui tantæ victoriæ, tantæque tragædiæ nitebantur? O rerum conversiones! ô improvisam calamitatem tantis tamen criminibus debitám! ô famem! ô furorem! ô Lanienam! Fidem iam habeo annalibus, cùm Cambysis exercitum referunt eò fame fuisse compulsum, ut decimus quisque miles sortitio mactaretur, ferculum inhumanum futurus: non inficior, eò venisse calamitatis Romanos, cùm obsidebantur ab Alarico, ut in Circensibus

censibus ab Honorio Imperatore flagitarent, humanæ carni pretium poneret: non nego Cassilinos eò angustiarum redigi potuisse, ut apud illos mus ducentis nummis ùnus veniret, cùm Annibal immineret. Non revoco in dubium Calageritanorum inediam, qui ne in *Pompeii* manus venirent, uxores suas, liberosque sali condiderunt ad pabulum: non duarum mulierum illarum furorem, quæ Romæ oppugnante Urbem Vitige, septem supra decem milites jugulatos devorârunt: non Iudæorum decantatam illam cladem, qui absumptis denique omnibus; ad sterquilinium, cœnumque conversi sunt. Fidem horũ õnium facit Rupellensis calamitas. Saguntinam, Perusinam, Meliæam, Constantinopolitanam, Lydiam, Hierosolymitanam, Potidæam famem datur alijs legere, nobis datur intueri, dum Rupellensem videmus. Negotiosus interim in otio miles noster habitabat in tecto, sinè armis præliabatur, urbem obsidebat, oculos ludens vallabat, pacem alebat hoc bello, bellum hac pace conficiebat, relinquebat

hosti

hosti moriendi spatium: Quamquam eos perire noluisti, *Clementissime Princeps* qui spontè perierunt, ne tuo beneficio viverent, perditos ita perdidisti, ut ultrà sævire non possent, neque tamen ita sævisti, ut omnino perderentur. Iratus es illis, ne diutiùs furerent; Latissimo ambitu conclusisti. ne premerentur, vallasti ut custodires; custodisti, sine cæde, ut ipsi sua sponte cederent, fecisti denique sinè invidia sanguinis, quod à me dictum sinè invidia mendacii nulla postea natio credet. Prædicabitis posteri bellicosam illam quietem, & pacem expugnatricem, dum agros sanguine naufragos, terras cædibus erubescentes, exhaustas habitatore provincias, fluvios mactato cadavere retardatos, famosasque laniena victorias duces barbari prædicabunt. Sunt illa gladii lucra, non sceptri: furoris irritamenta, non belli præsidia: virtute, non crimine bella geruntur: cruore victor impotens, clementia moderatus vincit. Ergo noster Imperator pace maluit incruenta, quàm funesta palma potiri, maluit vincere, quàm

necare

necare. Non te movet hæc pietas desperata rebellio, resistit adhuc tot fracta virtutibus, Cede Rupella cede clementiæ, nisi parueris, cessura Iustitiæ: Vive Regi, vel morere tam diu rea, quàm diu clausa; tam improba, quam hæretica? disce occumbere cum pudore, quæ sine fronte vixisti; disce cadere, quæ toties cecidisti Anglus desperat. Suobisius exultat, Rohannus tenetur, mare concluditur: omnia te ad exitum rapiunt, fames enecat, Rex obsidet, conscientia exanimat, quid dubitas; pone superbiæ metas, pone modum audaciæ. Restitisti rebellis, cedendum est Principi. Cessit, portas aperuit, Regem accepit. Triumphate Galli, *Ludovicus* superavit: fortitudini Regiæ ignava superbia, pietati perfidia, pertinaciá necessitati succubuit. Imminebant hyemes; absumptus erat omnis commeatus; reditum parabat in Angliam tam sæpe fractus Britannus, accedebat in dies ad regia castra voluntarius miles, exaggerabatur magis, magisque moles in Oceano, audiebantur in urbe miserabiles morientium

voces, muliebres ejulatus, clamores in-conditi, triſteſque vagitus projectorum Infantium, populabatur urbem totam cumulatis funeribus fames: Cives ad viginti millia extrema inedia interierant, nihil intererat, hoſtes acciperet Rupella, an retineret: graſſabátur pejor omni malo deſperantis militis immanitas; omnia ſibi licita putabat furor publicus; ubique dabantur funeſtæ tragediæ; citius ſepulcra, quàm domos cadavera, quàm homines inveniſſes: mors locis omnibus occurrebat. Proh, funeſtum, tragicumque ſpectaculum! Tandem Rupella tot oppugnata calamitatibus, expugnata eſt, ſubmiſit ſe Principi, triumphatorem admiſit. O nobilem, ac fortunatam victoriam! ô triumphum nulla ætate ſilendum! quoquo Aquitania pondere, opprobrio Gallia, qua peſte Religio liberaris; annum obſidio tenuit, victoria ſæculis omnibus permanebit: vivet typis Rupella, quæ criminibus occidit ſibi perierit, poſteris non peribit, corruit noſtro tempore, æternitati ſtabit. Huc ſtylum huc nobiles curas hiſtorici. Narrate po-

pulis

pulis rebellium funus, daturum immortalitatem historiæ; fatum nescient scripta, quæ factum hoc ferent. Quantus accedet splendor annalibus cúm reverendîs Ducum nostrorum nominibûs augebuntur, & populorum exemplo fient memorabilia facta Gallorum? Attollet se in mediis historiæ monumentis sereno vultu, ætate vegeta, egregia dignitate *Dominus* Regis frater, qùi multò plus quàm cæteri omnes lætatus est ob bellum illud confectum, cui felix ipse initium dederat: ardebat ille quidem conficere opus tam arduum, sed illud intellexit unius Regis felicitati, ac fortitudini reservatum. Et quidem argumentari possumus ex tam, beatis exordiis quid facturus fuisset in progressu, & vel ex hac una expeditione conijcere, quæ Regis fuerit de optimo fratre opinio, summæ prope difficultatis est magnis rebus date principia & peritissimi architecti jacere ingentis fabricæ fundamenta. Eminebit præterea immortali charactere Henrici Borbonii Condæi Principis inclitum Nomen, qui cum

Regis

Regis curas externîs ſimul, & civilibus bellî diviſas eſſe videret, ejuſdem auſpiciîs profectus eſt in Galliam Narbonenſem, & belli, gloriæq; ſocio celeberrimo illo Duce Momorancio, cujus quot hoſtes, tot victoriæ memorantur, repreſſit fortiter conjuratos hæreticos, ſigniferum factionis obſedit, Montem Regium, Pagnum Severi, Caſtronouum Calnam, Braſſacum, Creſſelium, Caſtrum urbem, & Cazamettæ vallis Pentapolim occupavit: cepit ad triginta quà urbes, quà Caſtella rebellium, quodq; ſuperat admirationem triduo Apamiam illam ampliſſimam, munitiſſimamque civitatem expugnavit: quantum denique Rex imperavit, tantum implevit, ut hoſtes intelligerent, nihil Principum viribus, nihil Regum imperiis eſſe difficile. Tum ſublimi ſe vultus efferret poteſtati venerandus Cardinalis Richellæus qui virtute quam nomine ditior, cùm cæteri manu, ferrôq; rem gererent, exemplô, conſilioque pugnabat: incomparabilî vir ingeniô, ſingulari prudentia, pietate ſpectabili, Ha-

 buerint

buerint ſanè conſpicuos Pontifices majores noſtri, non invideo, dum unus ſit instar omnium Richellæus. Oppoſuit olim Italia ſuum tyrannis Ægidium prudentiſſimum Antiſtitem, Gallia Turpinum Sarracenis, Hiſpania Ximenem Mauris, Aquitania Geraldum Lemovicenſem Anglis, Bohemia Ioannem Pragenſem Huſſitis, Hungaria Gregorium Martinuſium Ferdinando, Dania Abſalonem Lomdeſium Salvis, Germania Huldricum Hungaris: unum deinceps noſtra tempora, omnibus opponent hæreticis Richellæum. Neque verò hic ſtabit curſus annalium, quia non ſtetit hic animus, & fortitudo Gallorum. Legentur quoque cum admiratione Caroli Valeſii Ducis Engoliſmenſis præclarè facta, qui cùm Ruppellæ admoviſſet exercitum, ante Regis adventum urbem cinxit, & jam diu emeritus, de Gallia, tamen bene mereri non deſiit laborem labore continuans, belli principio iunxit exitum, perpetuum hoſti, vel otio certamen indixit, etiam cùm ceſſaret occupatus. Stuporem præſertim le-
genti:

gentibus lassers Schomberge præstantissime cujus incredibilis ad bellum animus, mihi quoque addit animum ad dicendum. Sed ferro stylum, manu ingenium vincit, sive enim te procellosissimo mari credis cymba vectus exigua, turbines, tempestates, naufragia, classes hostis, mortem eluctatus ad obsessas insulas penetras: sive cùm parva militum manu confertas Britannorum copias, & præsidia fundis, majora quædam homine facere videris, & nos quasi miraculis quibusdam opprimere. Venies etiam in partem laudis Marilliace, qui venisti in partem laboris, scient ventura tempora quos hostes ad Ream fregeris, quæ pericula audieris, quæ Galliæ trophea erexeris. Tu & Thorasi invictissime, quem dudum gestio nomine, tu quamdiu manebunt literæ (manebunt autem perpetuo) tam diu vindex Patriæ, hæreticæ ultor audaciæ, Dux citra invidiam maximus, uno omnium ore prædicaberis. Esto Reæ insulæ propugnacula evertantur, stabunt tuæ gloriæ monumenta: neq; verò poterat tanta virtutis

loco tam angusto contineri cui laudis campus parabatur immensus. Vigebunt deniq; memoriâ sæculorum omnium cæteri nobiles Galli, quorum animis, etsi defuerint hostes, nullo tamen tempore defuturæ sunt laudes. Objecit illis Rex, maria, sinè navibus transmiserunt. Anglos opposuit, continuò profligârunt: molem in æquore fieri imperavit, Oceani altitudinem cumulârunt. Quis hostes constantiùs exspectavit? quis fortiùs excepit? quis celeriùs occupavit? quis invasit audaciùs? quis animosiùs fudit. Mirabuntur exteræ Nationes, stupebunt posteri, Religio triumphabit. Discent hæc miracula pueri, juvenes recitabunt, viri conabuntur imitari, senes narrare gaudebunt, ætas nulla commendare desinet. Pictor vel ipsâ tantarum rerum umbrâ, suas tabulas illustrabit: Sculptor victorias illas durabit in marmore: mirabitur eloquentiam Orator hujus unius argumenti magnitudine superari. Pöëta, cui hæc solida suppetent, cessabit inania prodigia fingere: Dabitur denique omnibus præ-

dicare

dicare, quæ pauci fecerint, paucis facere, quæ prædicent universi. O te ergo non tuorum minùs, quàm tua ipsius virtute felicem? *Ter Maxime Ludovice*. Tuis enim triumphis, quanta sunt ista, quamque præclara Ducum facinora militant, qui ùt majora fecerint quàm ausi essent optare, quoties tamen in te unum intuentur, fatentur ultrò se infinitîs gradibûs minora fecisse, quàm ipse exemplô fieri posse docueris. Vniversi demum rapiuntur in tuas unius laudes, & cùm à nobis alium audiunt commendari, percunctari solent, Regemne viderimus? tum in manus sumpto radio hàc Rupellam diser bunt, & ducto orbe concludant, illac maria derivant, isthac objectam molem ædificant, ordine Castra componunt, abicem terrâ mariq; instruunt, Anglos procul ostendunt, ac demum te singulis locis miracula dividentem exprimunt. *Ludovicus* inquiunt, idem in vallo, idem in agmine, idem in classe, idem in aggere, idem locis omnibus adest, pugnat, triumphat, quæ cùm recitant attonito au-

ditore vallantur, quiſque gaudet, vel ſi-pla videre tuæ ſimulacra victoriæ. Quid ſupereſt, niſi ut te ſupereſſe velimus imperio *Ludovice*; addant vitæ tuæ Superi annos, quos Patriæ reddidiſti: dent *Ludovico* ſempiternum imperium, reddant ſempiterno imperio *Ludovicum*. Vivat nobis, vivat poſteris, vivat omnibus; ferat vitam, quàm rebelles amiſerunt; aut ſi nobis debetur heres aliquis tantæ virtutis, det Rex optimus Sobolem ſe optimo meliorem, ne quis unquam ſuccedat in regnum, qui non eius virtuti ſucceſſerit. Quicunq; deinceps venturi ſunt ad imperium Galliæ [venturi ſunt autem, quos ex te Rex dederis] meminerint qualis in imperio fueris: nec aliud quàm *Ludovici* nomen ferant, dum virtutibus impleant nomen illud Auguſtum, quod virtuti conſecravit Antiquitas, Poſteritas conſecrabit æternitati. Toties placebit, quoties recitabitur nomen illud cum liliis & palmis natum: nomen venerandum, ſemper antiquum, ſemper novum. Nullus ſit finis *Ludovicorum*. Iam quid à

nobis

nobis exigis *Invictissime Princeps*; qui tibi totum deberi intelligis, quod possumus? gratias referam? sed laudatoris munus suscepi. Laudem? sed agendæ sunt gratiæ; & quamvis feceris, quæ ab omnibus prædicari debent, effecisti tamen, ne quis ea prædicare posset, quia non minori virtute nostra præconia superasti, quàm claustra rebellium. Vtinam toties victor, saltem semel triumphares. O si mos ille vigeret adhuc, quo solemni pompa victores portabantur in urbem, quantus foret Imperatoris nostri triumphus; quæ gentium acclamationes, quæ monumenta victoriarum? Iret ante currum depresso collo, subjectis cervicibus, subacto vultu condemnata rebellio: currum traherent simul vincti, simul victi cum Rupellensibus Angli, frontibus familiari iugo conjunctis: succederent agmina vitiorum uno simul omnia loco devicta, cæsaq; flagello virtutum. Hic tractus sonanti compede livor tingeret, fremeret audacia sine telo, iaceret arrogantia sine supercilio, morderet invidia sine dente,

debacchaterur impietas sinè voce, mœsta hæresis sinè viribus agmen clauderet. Qui plausus interea, quæ in te laudes à circumfusis militibus conferrentur? Tu Benearnus, tu Cisalpinus tu Transalpinus, tu Aquitanicus, tu Britannicus, tu Galliâ dignior, tu Patre felicior, tu Henricô major *Ludovicus*, festîs vocibûs diceretis. Splendidi præterea tituli, laureati lemnisci, sublimes imagines præferentur. Ebore redderetur infelix Rupella pretio majori, quàm meritò viverent adhuc in adamante, quos in campo jugulâsti, cælaturâ, quàm vita nobiliores: Topaziis, & Amethystis splendorem adderent virtutum tuarum insculpta miracula: Emineret in auro sublime propugnaculum *Ludovicorum*: assurgerent juxta in argento Aureliascenso, Matilliacense, cæteraque tam nunc pretios, quàm antea pressò molimine firmamenta: præirent de conjuratorum manibus extorta superbiæ: toties victi Bukincamii simulacrum ferreum domito collo catenam trahens; pedibus, manibusq; revinctis, splendidum sie-
ret

ret pompæ ludibrium. Nectare ſpumaret arte factus Oceanus, vallô non jam ceſpitiô, ſeu adamantinô circumclusus, lapillorum obicibus ambroſii fluctus allideruntur, imbres gemmeos frangeret moles in auro, erudito labore ſudata. Alii denique *Ludovico* ponerent obeliſcos, ùt Seſoſtri: alii columnas erigerent ùt Trajano: tabulas illi figerent, ùt Alaxandro: arcus iſti flecterent, ùt Conſtantino; Pyramides quidam excitarent, ut Nino: quidam currus iungerent, ut Cæſaribus: plurimi ſtatuas erigerent, ùt doctoribus innumeris. Sic *Ludovice Iuſtiſſime* triumphares. Quamquam, ùt fatear, hæc minora ſunt meritîs, neq; ulla reperiri poſſunt emblemata, quibûs tanta majeſtas exæquetur. Non obeliſci in metum efformati, Regis gloria metas neſcit: non columnæ, quæ deorſum baſi nituntur, Cælo nomen illius innititur: non tabulæ, quæ pigmentîs collucent, virtus iſta factîs non coloribûs illuſtratur: non arcus qui curvantur, atq; flectuntur, recta hîc diſciplina militis, inflexa conſtantia Du-

cis: non Pyramides, quæ punctô terminantur, *Ludovici* victoriæ terminos nullos agnoscent: non currus, qui prætерlabuntur, non præteribit hoc factum: non statuæ demum quæ obmutescunt, tanta prodigia non silebunt Triumphâsti de ingeniis hominum, qui cum se impares rebus tuis omnibus exornandis agnoscant, in earum singuli singulis partibus occupabuntur. Neque verò propterea ulla erit in iisdem factis enarrandis similitudo doctorum, sed in una victoria omnes variè triumphabunt. Quia tantùm unus effecisti, quantum universi laudare possint. Dicent alii pietatem illam spectabilem, qua exercitui prælucebas: alii felicitatem scribent, qua toties vincebas, quoties prodibas in aciem: alii prudentiam in consiliis celebrabunt: alii fortitudinem in factis extollent, multîs conclusus, & subjugatus Oceanus; multis mersus, & profligatus Anglus: omnibus Rupellæ fames, & funus occurret, Iam quam copiosa dicendi vis èfossis castrensibus eruetur à quàm arduam suggerent illa propugnacu-

la;

la; quàm sublimem religio? quàm longæ obsidionis infracta constantia? quam magnificam tuus in urbem ingressus? omnes postremò minora poterunt se dixisse, quòd aliorum nullus attulerit, pauciora tamen ab universis esse comprehensa, quàm unus fecerit *Ludovicus*. Tuum est æstimare Rex præstantissime, cúm tuis laudibus non sufficiunt universi, non veniâ dignus videar, si de te paucissima dixerim. Frons erit [siquidem opera nostra placuerint] ut aliquando majora audeam. Perge modò perduellionis reliquias insequi, perge busta illa patriæ, nostris malis inflammata, nostris diu conservata cineribûs, aut dissipari consiliô, aut cæde, sangvineq; restinguere. Compede desperatio, non gratia cohibetur. Et sanè si mulctare Pergis beneficiis perduelles, periculum est, ne præmiis invitati quàm plurimi, addantur numero desertorum, pluresq; tandem hostes, quàm cives sis habiturus. Memineris te esse *Iustum*, Iustitia pœnas, & præmia dividit: nunc pænam beneficio sustinet, nunc gratiam pæ-

nis,

nis, suppliciiq; commutat. Age, age, pauciora restant, quàm feceris, & tamen nimis multa superiunt, ægrè virtutes, facilè vitia propagantur. O quando licebit dicere: Omnino vicimus: Nullus rebellis totâ Galliâ superest, Nullum grassatur bellum civile: nullus inter nos vivit hæreticus. Licebit certè, licebit aliquando, licebit brevì. Hoc omnes optamus, Hoc Christianus orbis exspectat. Hoc propitium Numen continentibûs testatissimìsque miraculìs pollicetur.

GENE;

GENETHLIACUS DELPHINO.

TRiumphate GALLI, plaudite confœderati, trepidate hostes, cedite perduelles, fremite barbari. VISITAVIT DOMINUS ANNAM, ET CONCEPIT, ET PEPERIT. Liceat enim Oratori Christistiano, quibûs HEBRÆÆ quondam ANNÆ post cœleste puerperium acclamatum est vocibûs, iisdem in communi omnium lætitia, argumentô non admodum dissimili ANNÆquoq; AUSTRIACÆ felicissimo partui. Non semper eadem cœli facies; jam serenum nubilô conditur, mox tranquillô sudum mutatur, Post longa sæpe sitientis terræ jejunia, erumpit aquarum diluvium? & quæ modò raræ, nunc densæ nubes largissimos imbres effundunt; quibûs arua impraegnantur arentia. Annus jam tertius supra vigesimum agebatur, ex quo Christianissimo Regi sobolem conjunctîs vocibûs precabamur, sed ipsa vox clamando defecerat; jam exhausta erant omnium vota, cum accisis denique rebus; quasi profuisses

ad ex-

ad extremũ viriũ devenisse ut ad fastigiũ gloriæ cõscẽderemus, nostra tandẽ desideria cumulatissime Deꝰ explevit, fecitq; munificentiâ suâ; ne nos, qui paulò ãte nihil audebamꝰ sperare modo quidquam ultra possimus Illuxit enim aliquando dies illa tanto ante à superis destinata fortuna regno, grata Civibus, exteris splendida, optata bonis, invisa perfidis, nulli certe expectata, quæ regia nos prole donavit; ac proinde nemo non videt quantæ à nobis DEO referendæ sint gratiæ, cùm non minus turpe sit beneficij auctorem dissimulare, quam ipsius beneficij penitùs oblivisci. Accedit præterea gaudii seges immensa; nam si quando plebeiæ, viliq; familiæ nova proles adijcitur, par est unumquemque lætari: statuite precor, ubi non terræ filius aliquis de vulgo, sed augustus infans de regio sangvine, isque non post alterum, sed primꝰ, nec paucis mensibus, sed plurimis post matrimonium annis nascitur, quanta omnium animos lætitia incessere debeat. Cæteri quippe liberi nascendo sortiuntur humilem plerumque fortunam, vel certe

medio

mediocrem, in hunc Orbẽ quasi projecti, ne vacuus relinquatur tenui sub lare vivunt, parentibus additi ad laborem, à quibus denique non tam opum, quàm miseriarum relinquantur hæredes. Regũ autẽ filij ipso ortu splendidissimi statim consecrantur Imperio, ut postmodum fata hominum tractent inter quos sedent ut Patres, eminent ut soles, coluntur ut Numina. Atque illud habet præterea Princeps Galliæ singulare, quod ubi DELPHINUM suscipit, simul Ecclesiæ destinant PRIMOGENITUM FILIUM. Potentissimum fidei defensorem, firmissimum Evangelio columen, orbi demum universo è Christianissimis illis Regibꝰ unũ, quos nescio plus gentes vere Catholicæ venerari soleant, quam avitæ religionis hostes, ubique pertimescant. Quæ si omnia scribenda persequi velim; quemadmodum nullis hoc beneficiorum terminis clauditur, ita finem nullum hæc oratio sit habitura: modus tamen adhibendus est aliquis, si minus gaudio, at certe stylo, in quo sanè non labor exiguus. Quid enim mihi assumam ex tam ampla rerum sylua; quid primum

insti-

inftituã? quid poftremum, Dicã Civiũ acclamationes, & plauſ9? offerũt ſe mihi gemitus hoftium, Galliam prædicem? DEUS gratiam repoſcit. Finitimorum Principum gratulationes, & officia referam DELPHINUS noſter mihi ſalutandus occurrit. Hujus ego dignum Imperio vultum deſcribam? quæritis audire, quæ paſſim de eo feruntur præſagia. Ita non habeo quid dicam, ubi tanta eſt dicendi materies Quid; duo certe, quæ hoc ex Natali præſertim effulgent, præterire non debeo, ſcilicet regiæ domus gloriam, & Galliæ totius felicitatem, quæ breviter hac oratione perſtringam; de multis pauca, ſed pro meis viribus multa. Præſertim cum unius omnia complecti noluerim, ne ſubirem eorum invidiam, quos in partem glorioſi laboris venturos eſſe confido: nam non mihi metuendum foret, ne cùm cæteræ Galliarum Provinciæ ad regias DELPHINI cunas officioſæ, & venerabundæ certatim accedunt, ſi longiùs moraretur, ſerius mea ſe ſiſteret Aquitania, & ad obſequium procederet extrema, quæ prima videtur imperio. Magna fuit ſemper

per conjugibus cupiditas prolis, quòd hæc nuptiarum messis est, & quasi flos thalami, socialis amoris fructus, parentum communis animus, pretiosæque reliquiæ. Parentes quippe gaudent in liberis, veluti nativo quodam in speculo, seipsos intueri, & proprio arridere simulacro. Nam cum sit amans sui natura mortalium, suam ut semper contempletur imaginem, sese effingit in altero. Quid quod successione sobolis, gentilitium nomen propagatur in eum continuantur generis stemmata, unoque sanguine surgunt populi nepotum, in quibus quædam immortalitas seritur, ut quod natura, non concessit hominibus diu vivere, id ipsi procreatione liberorum consequi videantur, per quos suum etiam ultra funus diutissimè, si minus toti, certè parte sui quadam, æquè optima superstites manent. Vivunt ex parentibus filii, sed & vicissim filii Parentib9 vitam restituunt, dum naturam, quam ab iis trahunt tradunt succedentibus sæculis, & incorruptum majorum nomen ad ultimas ætates longa prolis serie transferunt. Accedit robur, & firmamentum familiæ, quæ

ut

ut arbor luxurioſa radicum propagine, ſic numeroſæ, pulchræque ſobolis præſidio nititur. Quantus enim ex nobili filiorum corona paternæ gloriæ ſplendor additur; quanta etiam reverentia accerſitur? quia non modo conſpectu ſvaves, colloquio, officijſque jucundi ſunt, ſed hoc vel maximè Parentibus utiles filij, quod eorum amore nihil fortius, nihil fidelitate robuſtius. Timetur quiſquis poſteros relinquit nominis vindices & poteſtatis aſſertores: omnium patet injurijs, qui nullum habet heredem dignitatis, & famæ. Quare ſolemne fuit cunctis propemodum gentibus, ubi proles deficeret, natura arte fulcire, & peregrinos ſucceſſores accerſſere, ut ruentis familiæ caſum ingenioſo ſupplemento vitarent. Propterea Oſirim Dionyſius in Ægypto, Pandides Ægæum, & Theſeum Ægæus in Græcia, Adamas in Caria Alexandrum, Hildericum in Gallia Sigebertus, Aurelium in Hiſpania Veremundus, Lithbrandus in Inſumbria Carolum: Theodoricus in Italia Herculorum Regem in filium adoptavit. Neque Romani hoc lo-

co præ-

co prætereundi, quibus pluresne liberi fuerint asciti, quàm geniti jure dubitet, qui legerit hic certè Tiberium Augusto, Claudio Neronem, Pisonem Galbæ accessisse, familiis insertas plerasque familias, Octaviano & Neruæ Trajanum, & Trajano Adrianum, & Antonium Adriano, & infinitos demum alios ab aliis adoptione quæsitos. Nempe majores nostri hoc suæ orbitati remedium afferendum putarunt, ut si liberos natura negaret, solertia pareret, ac intelligeret unusquisque, quo proprii loco filii debebant haberi postquam tanti fuerint, vel alieni. Sed quid profanis utimur, qui divinis abundamus? Gentibus olim Numini mancipatis summi benèficii loco promittebatur *Longævum semen*, & secunda progenies: ijs vero quæ in scelera proruissent, DEUS summum dedecus juxta, & acerbissimam pœnam *sine liberis vulvam & ubera* interminabatur *arentia*; adeo ut maledicto quodam afflatus, & veluti de cœlo tactus videretur, quisquis priscis illis temporibus careret ornamento, ac solatio liberorum, & quantò matres suo

tunc

tunc partus gloriosius numerabant, jactantes prægnantis uteri pompam, tanto steriles fœminæ ferebant acerbiùs in famiam solitudinis, & arescentium viscerum probra, Incedebant mæstæ, demisso vultu, veste lugubri, sinè nomine, quia sinè sobole orbi pœne invisæ, quòd orbi haberentur ingratæ. Aliæ suam sortem in sylvis miserabiliter lamentari: aliæ cælum precibûs urgere, & quâ votîs, quî sacrificiis prolem quærere; aliæ fætus alienos sibi etiam subrogare, & ancillarum puerperiô suæ sterilitatis labes implere: Tantus omnibus amor, & desiderium prolis.

Iam intelligis Rex Augustissime, jam Regina sapientissima vides quantum Majestati vestræ decus accesserit, ex quo vobis nobilem filium, communem Parentem nobis, Galliæ Augustum olim Regem procreâstis. Auxit vos tandem hoc DEUS munere, quo nullum majus, hoc quidem rerum statu, aut ipse concedere vobis, aut vos ab ipso contendere poteratis. Fuerit is magnus dolor, tamdiu caruisse fructu connubii; abundè sanè

diutur-

diuturnam mæſtitiam DEUS hoc pignore compenſavit, quod ſimul veſter nobilitatus eſt thalamus, ſimul expletum deſiderium, ſimul firmatum imperium, ô gratiam ſingularem! ô beata tempora! ô non exſpectata miracula! Meminimus, quæ Regium animum triſtitia premeret, cùm ſibi ſuſcipiendæ prolis ſpes nulla foret poſt tam longa annorum ſterilium ſpatia. Et verò non poterat Rex optimus, non vehementer dolere, cum recogitaret, Regum tota Europa nemini, præterquam ſibi deeſſe filium, & aulam heredum vacuam oculîs luſtrando, Principum identidem cæterorum natales acciperet. Quis tibi tum animus, *Ludwice*? tum ſenſus orbitatis domeſticæ? quis præterea næuus fortunæ. Magna feceras, hucuſq;, Princeps Inviċtiſſime; imò omni prorsus fide majora; ſed quò celſiùs tua te virtus erexerat, eò naturæ injuria videbatur atrocior, quæ ſummo Regi invidebat, quod ipſi paſſim plebi concedit. Tollebaris, tua ut ſolitudo altius emineret, & qui longè, latèque fines amplificabas

cabas imperii, mirum erat domum te augere non posse. Iam Majestatis tuæ numen ubiq; diffuderas, jam bella Civilia in eluctabili pace mutaveras, jam erexeras socios, & ruptorum fœderum vulnera ferro sanaveras, jam virulentam hæreseos saniem deterseras, & rebellionis arcem everteras, jam ad Rupellam hostibus, procellisq; superior altas maris voragines fatali mole compleveras; jam non minus foris, quàm domi victor continuatis laureis, prærupta Alpium juga transmiseras. Immortalia sanè facta, nobilesque victoriæ, sed operosius aliquid tibi moliendum restabat efficere tui similem. Ita in tanto rerum apparatu hoc minùs felix videbaris, quia solus, neque enim satis erat tibi vis opum immensa, non classium robur, & exercituum numerus, non Imperii florentissimi gloria, non amor Tuorum, non societates exterorum: non cumuli triumphorum, quàm desiderabatur filius, qui vultus Patris referret, Heres qui tantæ pondus gloriæ sustineret Quidquid magnificè fortuna tribuisset,

putabas

putabas exiguum, quòd felicitati tuæ suum nondum addidisset natura suffragium. Audiebaris tu quidem passim Invictus exteris, Iustus subditis, omnibus Triumphator. Alii te rerum restauratorem, alii Domitorem hostium, alii immensi Regnatorem Oceani, alii Galliæ Numen alterum, Propugnatorem Italiæ, Britanniæ Fulmen, Iberiæ, Germaniæque Terrorem, Europæ totius Arbitrum appellabant; Patrem verò hactenus vocare nemo potuerat, nisi quando Pater Patriæ diceberis, dulce adhuc aberat Parentis nomen quo indigebas uno, qui tam multîs abundabas.

Parte alia Reginam, quâ non melior altera, videbamus pari mœrore confectam, Divis, hominibusque supplicem, humi prostratam, nunc Deo dicatas ædes pedibûs adeuntem, in vulgi turba demissè sacra mysteria usurpantem, nunc clam subeuntem cœnobia virginum, & religiosa captantem silentia, quo cælum suis aliquando precibus vinceret, & inde stirpi regiæ surculum duceret; unde faceret an-

tiquum liliorum candorem Galliæ Regibus defluxisse. Nam tametsi infinitis gloriæ titulis coruscabát, & magni Regis filia, majoris soror, maximi conjux, cæterorum denique Regum vel consanguinea, affinis, omnia fere Europæ diademata suo sanguini avita cognatione sciret esse conjuncta: quoniam tamen nondum Regis mater, in tanta ubertate sceptrorum, orbitatem domesticam deplorabat. In mæstam solitudinem frequens aula transierat, declinabat ipsa populi conspectum à quo sibi Regem postulari sentiebat, ingemiscebat, se non parere Principem tot Principibûs ortam, & quæ magni nominis famam superaverat majorum exemplo virtutum, vivum sui exemplum posteris non posse relinquere. Sed hunc denique mœrorem excepit gaudium, postquam Regi filium peperit, ô Galliam tibi! ANNA vel hoc nomine immortali nexu devictam, quòd eam DELPHINI natalibûs fecisti regnis omnibûs clariorem! ô supra modum illustrem Regiam, ex qua nostro dedisti novum sidus Imperio.

Si quis Superioribus annis hujus pro;
is augur, & prænuntius accessisset, quos
ille risus excitâsset in plebe, quos in ser-
mones incidisset, qui rem omninò despe-
ratam vaticinando promitteret? Res e-
nim erat hujusmodi, vix ut eam quis-
quam optare, nedum expectare auderet.
Scilicet cum id maximè nostræ omnium
preces, supplicationesq; ad hanc diem
incubuissent, ceciderant tamen huc usque
irritæ, & incredibile videbatur, quod
tot annos frustra petieramus, Deus in
hæc tempora reservâsse. Votis ardentibus
successerat triste silentium, & longis fessi
clamoribus, cælum quod ad nostras pre-
ces pridem obsurduisse credebatur, eru-
bescebamus adire: quin ipsi, quod spera-
re verebamur, metuebamus etiam loqui.
Memini enim, ante annos septem, cum
Burdigalæ esses, Regina Augustissima,
& illustris Doctorum Academia tui salu-
tandi causa, ex officio convenisset, veti-
tum fuisse oratori, ad dicendum parato,
ne quam de Delphino vocem mitteret,
cujus tum adeo nulla spes erat, tibi, ut

non tam bene precari, quàm illudere videretur, quisquis intempestivam ejus faceret mentionem. Annô verò proximè elapsô, cum primùm te gravidam rumor vulgasset, qui sermones ultro citróq; sunt habiti? quæ plebis conjecturæ fuerunt? quæ Civium judicia? qui sensus exterorum? Illi dicere sparsam de industria fabulam ad exploranda vulgi ingenia; illi suspicari hanc inter belli molestias nobis fingi materiam gaudii, illi ridere in sinu, etiam in angulis cavillari, nemo fidem adhibere prodigio. Ut enim, quod quisque timet, citò credit, ita ægrè sibi persuadet accidisse, quod vehementissime cupit. Et ecce vicit diffidentiam nostram divina largitio; desiderium beneficii magnitudo; exspectationem omnium, tua nostraq; felicitas. Didicimus fieri potuisse, quod factum est, & te jam nostram, Anna, fatemur esse, postquam nobis dideris matrem, Mater verè Magna, quæ Reges paris. Galliæ verè Regina, quam amplificas. O quanta es modò, quæ paucîs ante mensibûs de te tam modice sentiebas

tiebas! quantum emines, quæ latebas, imò qualis quamtuſque tuus idem, & noſter, per te *Ludovicus* occurret omnium oculis? quàm charus ſubditis, quàm formidabilis hoſtibus; Quid enim Rex ſuapte ingenio generoſiſſimus non perficiat illo Heròé ſubnixus? Quid viciſſim Heros filius hoc Patre non audeat. Erit aliquis, qui Galliam, vel non pertimeſcat adverſam? & cum uni pridem noſtro pareant omnia Principi, quidquam aliquando conjuncto Principum duorum obſiſtat Imperio. Ibit venerabilis, & altero tanto major, qui ſemper maximus fuit, tuumque, Regina, fatebitur eſſe, quod crevit; nos utriq; veſtrum quod adeo ſumus felices, referemus acceptum, illamque diem claro notavimus calculo, qua noſtro in Orbe ſurrexit ille Parelius. O nonas Septembres nobis æternâ memoriâ retinendas! Obſervarunt quidem alii religioſe ſummorum virorum natales; diem illam Perſæ perpetuo ſacram habuerunt, qua Xerxes acceſſit Imperio, eam Syracuſani ſemper coluerunt, quæ Timole-

ontem, eam Athenienses quæ Socratem peperit: Romanis quoque dies illa quotannis solemnis fuit, qua Vrbis fundamenta jaci cœperunt; nec non Idus Iuliæ Iulii Cæsaris ortu insignes, Kalendæ Ianuariæ Tibi. Decembres Nervæ, Novembres Adriani, Apriles Antonini, Februariæ Constantini, claræ natalibus olim Romæ magna cum pompa celebrari consueverunt. Nobis verò semper illa dies dicetur supra cæteras omnes beata, quæ regio præluxit DELPHINI partui: illa nobis in anni circumflexu redibit gratissima omnium, quam utinam placeret in posterum dici Delphiniam, ut in Asia quandam festam quamque diem à Mutio libertatis vindice, Mutiam nuncupatam legimus, illamque Cyri lucem, qua Sacas memorabili strage delevit, Sacam de ipsorum nomine vetuit appellari. Quam quam hæc adhuc exigua, illi nos diei meliora precemur, quæ nobis diffulsit optima. Lucet illa Sole perpetuo, quin etiam novis fulgoribus augeatur; immortalibus fastis emineat, & Orbi Christiano recurrat semper augusta.

Ac

Ac certè quemadmodum jucundior nulla nobis illucescere potuit, ita nulla quo ad recordari possumus, major Galliæ lætitiam attulit Quis non risit cum auctum filio LUDOVICUM accepit? quis non oculos sustulit, cum is nuntius ad aures pervenit? sed quantæ ubique exstiterunt signa lætitiæ. Exaudiebantur passim confusæ tubarum clangoribus, Civium acclamationes festis undique pyris lucebant compita, ludis theathra personabant ingeniosis, cœlum coruscabat missilibus ignium focis, tellus mugiebat repetitis fragoribus tormentorum, sibi quisque demum gratulabatur illam diem, DEO miraculum referebat. Quid dicam redimitas emblematibus statuas & pyramides sulphureis facusis fulgurantes? Quid suspensos artificiosis nubibus soles, & pluvias vini jucundas? quid dies noctibus continuatos, & noctes accensis funalib9 perturbatas? Hic florum congestæ messes, illic exstructæ dapibus turres; Hic tripudiantium chori, illic convivantium globi, nec satis erat vinum capacibus haurire

poculis, nisi solutis etiam doliis funderetur. Parum videbatur erogare pecuniā, spargebatur in vulgus: adeo quisque rerum suarum obliviscebatur, cum Delphini meminerat. Quæ satis ego mirari non possum, cum mihi redit in mentem, qui nuper erat vultus Gallorum: enim verò deformes non ita pridem, & squallidi videbamur, quia foris bella sæviebant atrocia, domi urgebant occulta mala. Iam plebeculam demessuerat dira fames, & ecce non longè post, lues summis æquè ac infimis metuenda supervenit: lues remiserat, bellum successit, quo nullum ante funestius, itaque nobis vita trahebatur, multiplici ac tortuosa negotiorūm ambage. Sed hunc vultum cum fortuna mutavimus, metus omnis abscessit, postquam DELPHINUM aspeximus, qui sedabit procellam temporis, otia reducet antiqua, populos faciet inconcussa pace concordes.

An enim liceat mihi à privatis regiæ domus honoribus orationem deducere ad commune Galliæ bonum, & post aulæ

delicias,

delicias, noſtram quoque fortunam diligentius contemplari. Qualem tandem futurum arbitramur hunc puerum, quem DEUS extra ordinem nobis conceſſit, *Ludovicus XIII.* perfecta jam ætate genuit, ANNA AUSTRIACA poſt ardentiſſima vota concepit? Mos fuit antiquus naſcentium principum Partus curioſius inſpicere, & ex natalibus conjicere, quid cuíq; fata ſervarent. Quam quidem divinationem, nonnulli ex ſiderum obſervatione ducebant, uti fertur Tiberius Auguſtus Imperium prædixiſſe Caligulæ, nonnulli arripiebant ex ſomniis, uti Cyri gloriam ex eo conjeciſſe narratur Aſtyages, quòd ejus mater ſibi dormienti viſa eſſet ex ſe palmitem fundere, quo tota latè Aſia tegeretur; nec non Philippo præcognita dicitur Alexandri virtus; quòd ſibi in ſomnis leone fœta occuriſſet Olympias Id ipſum alii ſe colligere poſſe putarunt, ſubitos rerum eventus interpretando, quemadmodum Auguſtus dextri fulminis jactu deſtinatus perhibetur Imperio; alii ex notis, quibuſdam à natura impreſſis vatici-

nando, quomodo Scanderbeco Principi tot hostium victori ea figura gladii, quàm toto ejus brachio natura longè descripserat, invictæ fortitudinis præsagium fuit: alii ex verbis ipsis argumentando, quæ à se primo frangere solent infantes, ità quòd Rex Pyrrhus maternis adhuc appensus uberibus gestiendo, BOIAOMANI primum dixisset, ea statim vox transiit in omen audaciæ. Quid consulta divûm oracula? quid ab orco quæsita mendacia? quid captata ab avibus auguria, & adhibita tempestatum, dierum, horarum examina? partusne contigisset amœno verè an rigida hyeme? Kalendis, an Idibus? die Iovi sacra, vel Palladi? Infinitæ olim divinandi artes, sed totidem quoque fallendi: plurimæ fati conjecturæ, sed incertæ omnes, & vanæ.

Quare valeant dubia astrologiæ judicia: valeat Hetrusca veterum disciplina: nobis nec cogitationes declinationesve siderum astrologia colligendæ, nec lituo describendæ cœli plagæ, nec evocanda carmine manium spectra, nec adeundus Apollo à

vel

vel consulendus haruspex ad auguranda *Delphini* nostri miracula. Prodit se satis illa Majestas suorum splendore natalium, nec celsam illius indolem metiri debemus peregrinis omnibus, quia nefas est cæleste fatum scrutari superstitione mortali, & quod Numen ipsum comprobavit, revocare ad sortem. Quis enim dubitet augustam hanc Prolem divinitus esse concessam, cujus causa toties immortali Deo solemniter supplicatum est? toties litatum quas non opes in mendicos effusas, quas non preces in cœlum emissas, quibus non templa donis, quibus non sacrificiis altaria cumulata cognovimus, paternis, ut Rex aliquando, frueretur honoribus. Nemo nostrum non sæpe vocavit venturam prolem, nemo non genua flexit, & supplex adiit superos, ut nostræ tandem orbitati consultum vellent, quia hæc summa votorum, unum omnium desiderium, Galliæ nasci *Delphinum*. Quo si gaudemus demum, gaudemus profecto Dei munere, à quo cùm nihil fluat, quòd non omnino sit absolutum, an non ab eo Principe
tantum

tantum ſperare oportet, quantum à propitio Numine tribui conſuevit; Atque vosidcirco DEUS hucuſque protraxit; hæc moleſtæ ſuſtentationis origo.

Inquirebamus nuper quamobrem poſt tam longam, à liberis ſolitudinem, is deniquc Regi obveniſſet. Atque illi quidem cauſabantur magnitudine operis, & longis rerum ingentium moris, nihil perfectum exiſtere ſubito; vulgus hominum citò naſci, quaſi nullius momenti; Reges ad mundi gubernacula comparatos, in lucem difficulter erumpere, & longa fingi meditatione naturæ. Illi morem numinis afferebant quod ſua quidem beneficia, prolatando commendat, nos verò diſſimulando exercet; ita fidem probari noſtram, erudiri conſtantiam, nec non quæ ſerius, ac difficilius obtinentur, diligentiùs conſervari. Nonnulli ſecus interpretantes præclarè factum arbitrabantur, ne quàm ardenter à nobis regia proles ab ipſo ſtatim Regis connubio efflagitabatur, tam celeriter prodiret, quod *Ludovicus* noſter tum admodum juvenis, ſi filium

lium suscepisset, brevi regni socium habiturus fuisset, nec orbis duobus sufficere potuisset, qui uni pæne videretur angustus. Nonnulli vertebant se ad arcana naturæ, quæ se ipsam interdum excusso corpore vegetat post otium actuosior, cùm ipsa mutetur corporis habitudo, & ætas succedat ætati; hic enim aliquando seges est, ubi fuerat solitudo. Alias demum alii insperati memorabant causas eventûs; mihi tamen sic semper animo persuasum tamdiu negatam optimo Regi sobolem, ut cùm ejus obtinendæ spes omnis corruisset, certo liqueret quis tanti beneficii auctor esset habendus, ipsique fateremur hunc puerum non tam enitentis naturæ labore; quam indulgentis dono providentiæ genitum. Quod intellexisse te Rex Præstantissime, satis indicasti, cùm recens editum Regiis manibus excepisse diceris, non ut primis indulgeres amplexibus, & paternum nomen osculis initiares, sed ut creditorem agnosceres, & cælo delapsum pignus Numini consecrares. Nec multo post audivimus Reginam (cujus quoties

nomen

nomen incidit, offert ſe mihi ſtatim divi-na quædam pietatis effigies) hoc prædul-ci onuſtam pondere proceſſiſſe ad aram & inter ſolemnia ſacra flexiſſe genua, reli-gione ſingulari, ſanctis perfuſam lachrimis Deo partus ſui dicaſſe delicias, ne cui li-ceat in poſterum dubitare, quin acceptũ ſit à Numine, quod ab utroque parente videmus Numini redditum.

Quippe neuter ignorabat Deo ſemper placuiſſe primitus, quas profana etiam antiquitas vanis Deorum ſimulacris offe-rendas putavit. Nam & Sabino veteres accepimus Deo Termino pubeſcentium ſegetum comportaſſe manipulos, & Iſidi recentium uvarum ſangvinem libaſſe Sa-cerdotes Hetruſcos, Græci præterea Ve-ſtræ frugum principia, Romani Iovi Fe-retrio nova offerebant hoſtium ſpolia: quin matronis ſolemne fuit prima mulie-bris mundi firmata de templorum tholis ſuſpendere, nec Theſeum puduit Apol-lini Delphico comæ naſcentis exordia con-ſecrare, Superſtitioſa iſthæc, & vana, ut tum ſirebant tempora. Vos, Parentes

optimi,

optimi, quibus augusta decœlo mens,
antiqua pietas, vera religio, vero æter-
noque Numini obtulistis puriores primi-
tias thalami, nec aliena dedistis, sed ve-
stra proprium scilicet sanguinem, com-
munem vitam, ipsa denique viscera. In
quo quid impensius admirari nos decet,
Tuam *Ludovice* fidem, an tuam Anna,
pietatem; doni magnitudinem; an dandi
modum? Magnum est quòd dedistis; ef-
fundebat se vester animus ad majora, &
largiendi voluntate, quam facultate di-
tiores, regium donum, quo nihil potiùs
habuistis, prosequuti estis lachrimis, au-
xistis affectibus. Sed hæc Deo secreta pa-
tuerunt, nobis non licet tam altos scru-
tari sensus: satis est, quem vos ipsi tacitè
dovovebatis, vidisse aris oblatum, & sus-
pensum manibus, quem corde gerebatis
infixum. O solium *Delphino* dignum! O
dignum altaribus ferculum! Suos quon-
dam Principes, cùm nascebantur, Scy-
thæ clypeo extulerint, ad belli prælu-
dium suos, Athenienses Sacerdotalibus in-
fulis texerint, ad pacis auspicium; Persæ

adverso Soli opposuerint, ad religionis specimen, Romani humi straverint, ad miseriarum exemplum; Turcæ militari vexillo, ad jactantiam; Græci purpurea chlamide, ad pompam, Parthi casside, ad ferociam exceperint: Delphinus aris erat imponendus, ad æternum pietatis regiæ monumentum.

Sed quo mea sensim se subduxit oratio mihi de nostra omnium felicitate dicere meditanti, nova semper occurrunt miracula. Quæro tandem, in quem virum sit evasurus Princeps his natus auspiciis, his cærimoniis inauguratus? Ingentia sunt non humilia Dei dona, minora quidem opibus suis, semper tamen meritis hominum celsiora? ac proinde munifico Numini facit injuriam, quisquis ab eo putat aliquid concedi mediocre. Memores estote Galli, quantum acceperitis victorem in Philippo augusto; quale sydus in Divo *Ludovico*, quos, Parentum preces nostro quondam imperio pepererunt: Prædicate Ægyptum, qualem videritis in Josepho moderatorem, quem DEVS effetæ Patris

senectuti

senectuti concesserat: Dicite Hungari, qualem habueritis Regem in Stephano, cujus natalibus præluxit cœleste prodigium: Referte Hæbræi, qualem susceperitis in Isaaco Patrem, in Samuele; Judicem, in Joanne; Solé, quos sterili prognatos thoro, univers9 Orbis suspexit. Nihil est à cœlo commune, à quo, qui nobis *Delphinus* exiit, non potest non esse Magnus. Quamquam hæc si abessent Divina suffragia, sufficerent puero exempla domestica, cum sanguinis ille degener esse non possit, nec à Rege Christianissimo Religiosissimaque Regina quisquam edi non optimus. Vt fructus arborum naturam sequuntur, sic fere liberi Parentum mores imitari solent, & non vultum tãtum, sed indolem quoque ferre simillimam. Jam ex utraque stirpe quanta *Delphino* sese offerunt incitamenta virtutis? Nolim à me quidquã hoc loco per assentationem dictum, quia nec virtus calamistro, nec cothurno veritas indiget, verum ut hæc mendacio crescere non potest, ita non debet premi silentio. Eo sub Rege nos vivimus, cujus non modo quisque optet imperio subjici
sed

ſed ut ſubjiciatur etiam contendere debeat: nimirum illius vita ſi æquiùs æſtimetur, cenſenda eſt magna quæ tam virtutum theſis, & veluti collegium miraculorum. Si dixero bonitate incredibili, altiſſima prudentia, æqualitate perpetua, eximia pietate, ſumma fortitudine præditum, minus quàm debeam, prædicem; quia quæ reliquis Principibus laudi ſingula tribuuntur, in noſtro uno mirabiliter coëunt univerſa. Quem non ſuo ſtatim vultu recreat, ſi comparet; quem non demeretur, ſi dignatur alloquio? Paſcit intuentium oculos, & licet magno jam nomine totum latè orbem impleverit, tamen contra quam cæteris accidit, major ſemper conſpicitur, quam ſoleat prædicari: adeo ut qui Regem nunquam viderint, ſummo ejus videndi deſiderio teneantur; majori metu amittendi, qui vident: abripitur, ad eum quiſquis accedit & quæ eſt divinarum rerum natura ita ſibi omnes affixos tenet, nemo ut ab eo non recedat invitus quiſquam vix avelli poſſit. Quamquā illa majeſtas etiam abſens coli ſolet, quos enim ſua non præſentia reficit, rerum ge-

ſtarum

starum fama percellit: etiam iniquissimos quosque suæ gloriæ obtrectarores ita perstringit, ut incertum sit, plusne diligatur à subditis, an prædicetur ab hostibus. Quid ergo jam Reginæ virtutes dicendo commemorem? quas sanè multas, maximasque esse oportet, postquam Rex natus eas suspexit, omnes tacito quodam instinctu palàm efferunt, in ea quippe non modo acre viget ingenium, sed tam casti præterea mores elucent, tam egregia figes, tam solida pietas, tam insignis mansvetudo, ut cum dignitatem summæ fortunæ retineat, nihil supra communem sortem assurgat, eaque sit omnium vox, si quis Reginam in media turba aulicorum internoscere velit, facile cogniturum, dum observet modestissimam omnium. Cultu simplex omnem longè ornatum superat, semper animo tranquilla, nescit aulæ strepitum, omnibus denique virtutibus cumulata, facit, ne no
Clothildes, Blancas, Radegundes, Eleono
ras, Elisabethas, Margarethas, Catharina
majoribus nostris invideamus, postquam tenemus ANNAM, quæ paucas sibi Re-

ginas

ginas vidit æquales, nullum habuit gloria superiorem. Equidem quoties Regem, vel Reginam intueor; existimo videre me, spirantem honestatem, radiantem sapientiam, arridentem humanitatem, sedentem constantiam, liberalitatem erumpentem, imperantem justitiam, religionem triumphantem, quæ in utro majora sint difficilè est comparando judicare in utroque profectò sunt tanta, quanta summis Principibus optari possunt.

Quare vestrum est Galli ex ea semente messem æstimare, quam collegistis? magna siquidē vis est in genere, propterea quod communione naturæ, non modo Parentum sanguis derivatur in venas succedentium liberorum, sed ipsa eorundem virtutis in mentem quoque transfunditur? adeoque si quantæ sunt in utroque Parente tum ingenii, tum virtutis dotes, tantas postmodum in regio *Delphino* visuri (quod par est unumquemque nostrum sperare) quis omnibus retro sæculis Princeps major, meliorque surrexit? Si Patris vigilantiam obtinet, quis solentior? si Matris dignitatem,

quis

quis ſpectabilior? dum illius Clementiam referet, quem non vincet officijs? dum hujus modeſtiam imitabitur, cui non occurret auguſtus? Accedat ad Regis fortitudinem, cuncta ſuo adjunget imperio, ſuccedet Reginæ pietati, nullum non rapiet virtutis exemplo: Æquet *Ludovici* juſtitiam, quid non illo Legis latore moderatum? Excipiat ANNÆ ſapientiam quid non illo Rege perfectum? utriuſque demum retineat indolem, videbimus gravitatem urbanitate, modeſtia; principatum, majeſtatem; popularitate conditam: & quidquid habet Gallia nobilitatis & gloriæ, quidquid Hiſpania amplitudinis, & famæ, hoc uno collectum ad Mundi dominium.

Atque hunc vigorem; hoc imperiũ toto jam illius vultu eminere audio (neq; enim fas omnibus eò teſtes afferre oculos) Regem ſpirare dicitur adhuc infans, jam effuſus, genis lepos, & dignitas, quæ Principum eſſe ſolet; jam fronti decus impreſſum, cujusmodi Heroëm decet; jam fulgor inditus oculis, qui ſydereum, & cœleſte aliquid ſapit. Cernitur uterque, parens unius in

ore;

ore; excelsum caput attollit, quasi toto, vel in cunis jacens; regno emineat; figit obtutus imperterritos quasi gentes jam nutu tereat, suo brevi ferro domandas, manus explicat audaces, quasi sceptris aptare velit, teneriter firma exercet brachia quasi præludat hostium fatis. Et quem verò metum circumjectis hinc inde nationibus barbaris incussum fuisse putamus, ubi primum de *Delphino* audivere; Annon ipsis visi sunt prisci illi Gallorum Reges, tot gentium superbi victores, quorum imperio universus ferè terrarum orbis succubuit, hoc infante renasci? O Galliam hac imprimis prole felicem! Nunc longas tibi, Regina partus moras ignoscimus, quas tam glorioso fœnore reparasti: jam intelligimus non nimis diu exspectatum fuisse, qui tantus futurus erat, quin eo gratior accessit, quo serior: eumque tu Mater Augusta, tardius emittere debuisti, ut ex sanguine jam maturo coalesceret fortior. Siquidem ad concipiendum difficilis, lenta etiam partu fuisti: & cum ad annos tres, & viginti fœtum suscipere distuleris, in

decimum

decimum præterea mensem gestasti utero, tum quia Principes non eadem, qua cæteri, celeritate funduntur, & qui Rege prægnans est uterus, ægrè patitur tam superbo se onere liberari; tum quia onerosum est, quidquid excellit: & longo spatio cuditur, quod æternitati sacratur. Sic uniones videmus avaro cœlo singulos sudari lentè; sic elephantum toto biennio uterum ferre & fœtũ moliri, sic leonem post longos naturæ conatus unum edi partu generoso, sed raro.

Hoc unum ad felicitatem Galliæ sempiternam optandum restat, ut eum ad multos annos superstitem videamus, quem ut liceret aliquando conspicere diu, multùmque contendimus; & longiùs tantò vivat *Delphinus*, quantò cæpit vivere seriùs. Quod ipsũ etsi futurum semper speravi, maximè ex quo dubitat nemo, quin hunc Regi filium DEUS singulari quodam munere concesserit: tamen auget multò etiam magis spem meam eximia Regis pietas, qui eundem vix dum alvo materna conceptum, Virgini Deiparæ una cum amplissimo regno, solemni ritu consecravit. Hic enim *Ludovice*,

præterire non possum illud religionis tuæ monumentum, quod, dum hominum genus erit, nulla non sæcula prædicabunt. Jam tibi desideratæ prolis spes non inanis affulserat, jam pretioso fœtu Regina distendi cœperat, cum tu miraculum intelligens, ut beneficium quod pietate merueras, pietate rependeres, idque cum fœnore non modo pignus receptum, sed & præterea universum, quam tate patet, Galliarum imperium, Augustissimæ Dominæ, nexu perpetuo devovisti, ne quos haberes in subditis, quos illa sui nesciret esse mancipii. Imò verò jussisti nos tuæ devotionis esse consortes & tecum ad pedes Magnæ mundi Imperatricis accidere, ut gratiam, quæ pertinebat ad omnes, singuli agnosceremus, & tum Regni dedicatio perfecta haberetur, cum eam quisque voluntario firmasset obsequio. Etsi enim tu, qui omnium in te fortunas colligis, unus spondere poteras pro omnibus, & Rex magnus personam implere humilium famulorum; tamen ne cogi videremur ad servitutem, dum nos inaugurabas ad sancti-

tatem;

tatem; docuit, ùt ipsi tuũ non minus spontè imitaremur exemplum, quam facilè se queremur imperium. Quale fuit illud spectaculum, quamque jucundum? cum se infinita toto regno vis hominum, ordines universi, cætus, societates, collegia, municipia, castra, Vrbes, Provinciæ, ad Almæ Virginis aras, ipso die, quo Assumptæ in Cœlum triumphus agitur, effunderent: Atque hinc Rex suo major imperio, inde Regina fœtu gravior magnifico, in genua procubuerunt, ut simul omnes Galliam potenti cœlorum Reginæ: simul venturam prolem Augustæ DEI Matri, uno consensu voverent. O magnum præsidium gloriæ! O bene, ac feliciter auspicatam DELPHINI sortem! Sic regius infans nondum terris monstratus, Cœlo militare didicit; prius iniciatus, quàm eductus; ante superis addictus, quàm nobis editus, sponsores iidem fuerunt, qui Parentes regni: ob es idem, qui heres E quid infante beatius, quem citiùs Virginis manus excepêre, quàm obstetricis? quid MARIA tutrice securius, cui se Deus ipse regendum dedit? Hæc imperium *Del-*

plimo, hæc *Delphinum* servabit imperio. Quod si nostra adhuc exaudiuntur omnium vota, nemo certè illo felicius regnavit, nemo diutius vixit. Ille sibi gentes, quas bellicus furor toto orbe divisit, conciliabit universas: Ille subditis, quos habebit innumeros omnibus superstes erit: ille cum Leonibus Leopardos, cum liliis Aquilas immortali pace componet: ille barbaram gentem Othomannorum, & nocturnum crescẽtis lunæ fulgorem extingvet; ille ad utriusque maris remotissima littora, ad orientem juxta, & occiduum solem suæ majestatis nomen diffundet: ille victoriis orbem terrarum peragrabit, Clodoveis illustrior, Pipinis fortior, Carolis felicior, Philippis augustior, Henricis major, Ludovicis si quid eorum addi potest pietati, & nomini etiam melior. Ergo vivat, qui nobis divinitus extitit. *Delphinus* & tot annos vivat, quod nasciturо vota concepimus, quot plausibus natum excepimus? Vivat donec nullum hostem Gallia sentiat, nullum Europa patiatur hæreticum, nullum Ecclesia non sibi subditum
vide-

videat. Vivat ſecundus Regi, qui genuit, Reginæ ſimilis quæ peperit, Gallia major, quæ flagitavit. Superi qui dederunt, æternũ ſervent; Cives, qui petierunt, Patrem ſentiant Exteri, qui timuerunt, victorem ferant, Fæderati, qui exoptarunt, triumphantem videant. Diu expectatus, nunquam recedat; miraculo genitus, miraculis fulgeat; cœlo delapſus, terris imperet. *Ludovicus* meruit, *Ludovicum* æquet. ANNA obtinuit, ANNAM feliciter; Gallia ſuſcepit, Galliam amplificet Auguſtæ Prolianni mille; Imperatori novo coronæ mille DELPHINO Gallico victoriæ mille ut pacem reducat, ut hoſtes conterat, ut oppreſſos liberet, Eccleſiam protegat, ut mundo imperet, DELPHINUS Vivat, Hæc ſunt tuorum vota Rex Chriſtianiſſime, hæc publicæ omnium Tibi, tuoque ſangvini fauſta precantium acclamationes. Det tibi DEUS ætatem, quam mereris, DELPHINO, quam cupis. Illius ortu ità gaudeamus, ut tuum nunquã audire velimus interitum. Vivat ille diu Tibi, Tu nobis ſemper imperes, in ævum, dũ ſero capeſſat Imperiũ. Alios enim

à te LUDOVICE, Galliæ Principes, alios à Te mundus ANNA, Dominos postulat: quantumvis multos dederitis, pauci videbuntur, quia rarum omne quod optimum. Date filios, videatis Nepotes, & talem senectutem, quam sibimet optet Pronepos, cernat in proavo, tam secundam Barboniæ gentis seriem Gallia numeret; quæ nullum finem habeat, Orbem impleat Universum.

LUDOVICI MAGNI LAUDATIO FUNEBRIS.

QVod in regnis omnium Moderator regnorum, hoc in Regibus, Regum idem Arbiter omnium DEUS efficere ſolet, cum ſuam in alterutris potentiam ac liberalitatem commendare ipſi viſum eſt: *Cardinales Eminentiſſimi, Illuſtriſſimi Eccleſiæ Principes. Præſides Illuſtriſſimi, Ampliſſimi Senatores, Cæterique Omnium Ordinum Auditores Ornatiſſimi.* Regna quædam ſic illuſtrat, ut in ea opes, triumphos, & ornamenta cumulatiſſime congerat omnia quæ reliquis imperiis certo fine ac modo dividit; Reges quoſdam ſic ornat, ut in eos animi corporiſque dotes, belli paciſque laudes, & decora liberaliſſimè conferat omnia, quæ cæteris Principibus non avarâ, ſed minùs largâ manu diſtribuit. Quaſi ex illis aſpectabilibus Diis quoſdam amet eligere, in quibus imaginem ſuam pleniùs exprimat, & expreſſam mortalium oculis ad reverentiam proponat.

Quod cùm in multis antea Regibus
factum legimus: tùm in eo vidimus per-
fectum, qui Galliæ, maximo bonorum o-
mnium luctu, ereptus est, LUDOVICUS
XIV. Cognomine, *Magnus*: quem DE-
US ex antiquissima toto orbe familia na-
sci voluit, ut duodecim gloriam sæculorum
jam inde ab ortu acciperet, & uno minùs
sæculo propriis laudibus superaret: quem
Gallorum votis diu renuit, ùt ad miracula
natus, miraculo quoque genitus intellige-
retur: cui grandem infudit animam, ut
haberet imperio parem: cui majestatem
corporis animô dignam addidit, ut Magni
cognomen ex parte sustineret: cui tot vir-
tutes concessit domesticas, ut, si per eas
ad soliũ veniretur, is, vel privatus, eò per-
veniret; tot regias, ut si Reges inter; Rex
eligendus foret, is omnium unus vel pri-
mus eligeretur: quem utraque fortuna pro-
bavit, ut in utrâque magnus, in utrâ major
esset, dubium relinqueret: cui citò regnare
dedit, quia nimium diu regnare non potuit:
quem omnium ex omni memoria Regum
diutissimè imperare voluit, quia si sempiterni
forent

forent hominũ imperia, imperare semper meruit?

Superba nimiùm Gallia, si semper imperaret is, quo regnante gloriam ipsa suam tanto superavit, quanto reliquorum famam imperiorum antea superaverat. Sed qui regna dat gentibus, & regnis Reges, idem aufert illa, & hos repetit certo ac definito tempore, ut omnes intelligant solum perpetuò regnare immortalem DEUM. Hac omnibus constituta lege repertus est, & ablatus terris, qui Galliæ ad splendorem, Religioni ad præsidium, Regibus ad exemplum, Gentibus ad spectaculum, orbi universo penè ad miraculum fuerat concessus. Quanta, quàm multiplex in uno viro omnium jactura!

Quod si privata in publico luctu damna recensere licet [& nobis certè, licet, nisi malumus ingratè timidi, quàm piè audaces videri) qualem nos in Principe patronum, qualem in domino parentem amisimus, qui pro sua erga hoccè Collegium munificentia Fundator ejus appellari meruit, imò debuit; & pro sua erga nos benevolentia dici non recusavit!

Lau-

Laudandus itaq; nobis deinceps mortuus, qui toties nobis laudatus est vivus. Durum ac triste Oratoris officium in luctibus suis fieri disertum! Ingrata hodie primùm, quæ semper ante hac jucundissima fuit, laudandi Principis optimi necessitas! Ardua verò & operosa res, demortui laudes oratione complecti, qui omne laudum genus vitâ sit complexus; & quod argumentum Oratores multi, lætitiâ publicâ erecti, dum assumerent divisum, sub mole laborabant; id totum simul Oratorem unum, mærore gemino debilitatum, in se recipere!

Non detrectabo tamen onus impositum; Vires addet amor, si dolor adimet. LUDOVICUM omnium gentium suffragio Magnum, quantus fuit, exhibere conabor: & illum tripartitâ Oratione triplici nomine Magnum ostendere; Magnum bello, majorē Pace, Religione maximum.

Talem nuper, aliud* agendo designabam, dum viveret; talem, postquam vixit, adumbramus. Nihil mortuo detrahet veritas

* *In oratione habitâ de Panegyricis, Annô 1714*

tas, quia vivo nihil adjecit adulatio. Sola ejus laudes detere potest Oratoris tenuitas; & multum sanè detereret, si quid ei posset deteri, cujus effigies in omnium animis impressa ipsum exhibet totum, vel dum imago oculis proposita eundem vix aliquâ sui parte repræsentat.

Istam effigiem sæpius inspicite, Auditores; & in illa multò magis, quàm in Oratione nostra *Ludovicum* ter Magnum re; cognoscite, amate, & lugete.

PRIMA PARS.

REgibus non una, ùt militibus; non gemina, ut ducibus; sed triplex ad laudem bellicam aperitur via. Bella enim quæcunque Regni causâ gesta sunt; sive illa suis auspiciis gesserint, quod Regum omnium est; sive illa consiliô administraverint, quod pauciorum est; seu denique, quod paucissimorum, illa ductu ipso confecerint; ex iis gloriam omnibus solent, quodam jure suo accipere: quoniam id omne Regibus benè, vel malè cadit, quidquid regnis feliciter aut secùs evenit.

Quem triplicem veluti campum, etsi fas est Oratorem ingredi, & inde palmas Heroi legere; illa tamen omittam primæ auspicatissimi regni tempora, quibus *Ludovicus* jam Rex, sed nondum imperii Rector, jam exercituum Dominus, sed nōdum Ductor, jam consiliorum quasi caput, sed nondum moderator, bella tum externa, tum domestica, felicitate sua, virtute aliena, componeret.

Licuerit Oratoribus, qui tunc temporis res Gallicas dicendo prosecuti sunt, ad pedes triumphatoris pueri gratulabundos accedere, etiam sinè adulationis suspicione. Licuerit bellicas Lauros ad Rupem Regiam, ad Friburgum, ad Nerolingam, alibique collectas regiæ ipsius coronæ attexere, sinè ducum nostrorum invidia; illum ego corollis non onerabo, quas deinde jam factus auctor famæ suæ & æstimator, removit à suo capite, & superioribus belli ducibus regniq; administris reponendas esse declaravit. Præclarum sanè *Ludoviico* fuit eas remittere laureas, quas posset meritò suas dicere; cum ejus auspiciis ita mancipata fuisset

iſſet victoria, ut iidem imperatores modò victores, modò victi, prout has vel illas ſequerentur partes, pugnaſſe quidem virtute ſua duce, ſed comite *Ludovici* fortunâ viciſſe viderentur. Facilè tamen Regi fuit, qui propriis abundare virtutibûs, nihil ſuum ducere, quod fortunæ ſolùm eſſet ſuæ. Facilè fuit abs rebus iis, quæ ipſius duntaxat geſtæ forent auſpiciîs, nolle felicem appellari, qui ſatis ſuperque ab illis emineret, quas ductu ſuo geſſerat vel conſiliô, ut Magnus bellô prædicaretur.

Regem enim bellô magnum quæ res efficiunt? Hæ opinor, magna bella, magnæ virtutes, magna facinora, magni bellorum exitus. Quæ omnia & ſingula LUDOVICUS ita comprehendit unus, ut alia quidem aliîs majora in eo fuerint aliquando; ſed ipſe in omnibus & ſingulis magnus ac ſibi ſemper æqualis extiterit.

Bellorum magnitudinem unde potiſſimùm repetendam eſſe dixerimus, AUDITORES? An ex hoſtium numero, qui aliquando virtutem obruit? An ex virtute,

tute, quæ numerum proruit? An ex locorum diversitate, quæ vires imperii distrahit? An ex temporis diuturnitate, quæ opes atterit?

Si ex hostium numero; hostes multitudine propè innumerabiles vel soli, vel cum sociis sustinuimus, qui essent ipsi nobis à lapsu sustinendi. Europa nunc æmulatione, nunc timore dominatûs Gallici excitata milites in perniciem nostram toto superiore sæculo parere & parturire visa est, semper enixa, nunquam exhausta. Ut, quod Poëtæ commenti sunt ex satis Draconis dentibus natos esse armatos homines, illud de sepultis hostium ossibus credere fermè liceat, inde novos prodiisse exercitus, qui non in se, ùt illi terrigenæ fratres, sed in nos arma converterent.

Si virtus bellica spectetur; dimicandum fuit cum gentibus virtute quidem & ingeniô diversis, sed utroque metuendis.

Cum gente imperiosa; hoc est quæ uno contenta Rege, regnis pluribus contenta non est; cujus ditio in utrumque orbem

latè diffunditur, animus ipsâ ditione latiùs extenditur: quæ nos uſque habuit æmulos, donec haberet ſocios: quæ dominum à nobis quidem accepit volens, ſed ipſa dominos antea dare nobis voluit invitis; & ſe daturam aliquando ſperavit.

Cum populo Gallos inter atque Italos ùt locorum ſitu, ita fortitudine & calliditate medio; & ad alteram, ubi altera minùs proficit, facilè converſo.

Cum natione tot militum fœcunda quot virorum; quæ cúm robuſtiſſima ſit corpore, non minùs animi vî certat, quàm robore corporis: quæ cùm valentiſſima ſit imperio, in nos ſæpe tota imperii mole incumbit; quæ cùm libertatis retinentiſſima ſemper fuerit, inimicis Gallici nominis mancipare ſe promptiſſima ſemper eſt, & libertatem ſæpe amittit vano amittendi metu.

Cum Inſulatum incolis pugnæ avidis, temerè pugnacibus, feliciter temerariis; qui niſi nos vincerent aliquando, eſſemus invicti; niſi à nobis vincerentur, eſſent inſuſperabiles.

Cum

Cum Republica, cujus potentia, velut illa Romana, à levibus principiis exorsa crevit in immensum: quæ in angulo terræ posita, & maris arctata fluctibus, terra marique longè ac latè dominatur. Quæ opes novi orbis colligit, nè à veteri accipiat leges: quæ virorum infœcunda; nunquàm non abundat militibus: quæ pro suis semper commodis certat, periculis ferè alienis; nunquam auxilii certior, quàm cùm opis egentior; à nullis magis defensa, quàm ab iis, quibus maximè infensa; nusquam magis tuta, quàm ubi aquis demersa.

Cum Barbaris denique & peregrinis gentibus cupiditate prædæ inflammatis, navium celeritate securis, littorum asperitate munitis, odiô Christiani nominis inexpugnabilî armatis, seu vincant seu vincantur, semper inimicis, nunquam pacatis.

Jam verò si ex locorum diversitate bellum æstimetur; quàm variis sive terra, sive mari locis sumus appetiti? Ingruentibus à dextrâ, à sinistra, à tergo, à fronte exercitibus; ut vario multiplicique distracti periculô, dum petitiones omnes effugere

volumus, pateremus omnibus; & modò his, modò illis nudum aut minùs tectum latus objiceremus.

Si ex bellorum diuturnitate rem metiemur: quàm longa, aut quàm multa nobis bella quasi serie perpetuâ incubuerunt? Non alia ex aliis nasci, sed aliis alia inseri diceres; neque gentem unam campo cedere, nisi ut altera in ejus locum succederet. Ut non magis Herculi nostro, quàm illi Thebano, clavam deponere, & ad tempus connivere somno licuerit.

Ad hæc porro bella tam diuturna, tam diversa, ex tam numerosis tam bellicosis hostibus conflata, quas *Ludovicus* virtutes attulit? Quas & quantas bellorum magnitudo postulavit. Fortitudinem animi, quæ nihil non auderet, Providentiam, quæ nihil non caveret, Sagacitatem, quæ aliena consilia exploraret, Prudentiam quæ sua tegeret: Celeritatem, quæ hostium festinationem anteverteret, Constantiam, quæ ipsorum pertinaciam expugnaret: Clementiam, quæ victoriam ipsam vinceret, Firmitatem præterea cor-

poris nullis inflectendam equitandi aut vigilandi laboribus, nullis resolvendam æstûs caloribus, nullis hyemis frigoribus infringendam.

His ille dum procedit ad belli comitatus virtutibûs, quarum pars antevolat duce providentiâ, pars adhæret lateri aut sequitur, agmen claudente victoriâ, quanta interim populis vias hinc inde obsidentibus lætitiâ! quanta hostibus longè prospicientibus trepidatio! quanta exercitibus nostris ducem in Rege accipientibus fiducia! si stetit ille, stant undique metu attonitæ urbes: si movetur, nutant pavore arces: si progreditur, omnia venienti cedunt: pontem accipiunt amnes: viam aperiunt saltus; juga demittunt montes; claustra reserant provinciæ. Ubi verò quò destinavit, eò pervenit: continuò explicat se omnis virtutum ordo; accingitur operi; & ea renovat facinora, quæ admirata est antiquitas; ea patrat, quæ omnes admirabitur posteritas, vix ulla imitando consequetur.

Admirata est Mœsia flumen altissimum, obsi-

obſiſtente Perſa, à Macedonibus tranatum, ſinè exemplo. Duplicavit exemplum *Ludovicus* exercitu trans Rhenum trajecto, repugnante Batavo; & priori miraculo fidem adjecit, admirationem abſtulit.

Admirata eſt Aſia Petram, quæ ſolis videretur avibus ſuperabilis, clam, & tacitè ab aliquot militibus ſuperatam. *Ludovicus* in arcem Veſuntionis undique præruptam Gallos media luce inter crepitantia fulmina tranſportavit; & Victoriam oſtendit non minùs ſibi, quam Alexandro pennatam famulari.

Admirata eſt Hiſpania expugnatas à Romanis arces, quæ dicebantur inexpugnabiles. *Ludovicus* Belgij propugnacula expugnando fecit, ne quæ deinde arx dici auderet inexpugnabilis.

Admirata eſt Græcia tot urbes ab uno Demetrio captas, ut ipſi expugnatoris nomen addiderit. *Ludovicus* plures unâ hyeme cœpit munitas urbes, quàm ille totâ vitâ viderit.

Admiratus eſt aliquando Cæſar tantam in vincendo celeritatem ſuam, ut veritus ne diutiùs narraret quàm pugnaverat

tribus omnino verbîs rem totam comprehenderit, *veni, vidi, vici.* LUDOVICUS Bataviam vix dum ingressus, nondum viderat, nondum venerat, jam vicerat.

Dicat præterea quid admirata sit antiquitas; & miracula miraculis reponemus; vel potiùs videat nostra; obstupescat, & sileat.

At enim optaretis forsitan [quoniam in iis, quos amamus, vel admiramur, vota plerúmque ultra modum extendimus] optaretis ad hæc tanta *Ludovici* facinora prostratas campis acies, & exercitus internecione deletos adjici. At nolite vobiscum pugnare votîs, *Auditores*, nolite sublato *Ludovico* id optare unum, quod eô vivô unum extimuistis. Timuit enimvero Gallia, & proficiscente ad bella Rege suo semper timuit, né collatis cum hoste signis dimicaret. Meminerat, nec sine horroris sensu recordabatur, quoties ille in obsidendis urbibus, dum opera lustrat & promovet, dum exemplo præit & excitat, in capitis periculum venerit; & ipsa cum

capite

capite ſuo, hoc eſt cum Rege, periclitata ſit. Timebat, quæ nihil ab hoſte ſuis provinciis metueret, ne laude bellicâ jam cumulatus Heros, ſed ùt laudis natura fert, nondum ſatiatus, novam Martis aleam tentaret. Gratia optimo Regnorum & Regnum Cuſtodi DEO, quòd idem hoſti & Galliæ metus incubuerit, & quantùm iſta Regis capiti, tantùm ille ſibi à Regis manu timuerit. Gratia hoſti bene provido, quòd adventante *Ludovico* ſemper fugerit, & fugâ ſaluti ſuæ, ſecuritati noſtræ conſuluerit. Gratia multò magis *Ludovico*, quòd deſiderium vincendi ſuum amore metúque noſtro non debilitari, ſed comprimi permiſerit: quòd intellexerit aliter Henrico Magno, dum regnum quærit & comparat, aliter ſibi dum Regni fines tuetur vel amplificat, bellandum fuiſſe: quòd ſe demum ſatis viciſſe ſenſerit, ut ſuperbiſſimis illis gentium victoribus nihil invideret. Et verò ſic ille vicerat, ut nemo dubitaret, quin eorum præcipitem impetum poſſet aſſequi, ſi vellet: ſic ii vicerant, ut meritò dubitares, utrùm maturam ejus

in

in agendo celeritatem, ut maximè vellent, consequi potuissent.

Sed neque lauris acie instructâ demessis Ludovicus caruit. Quodcunque solum à militibus nostris, eo mittente, pressum est; illud felicem sylvam sub vestigiis triumphalibus protulit. Lauros in suis campis Flandria, suis finibus atque adeo in sinu suo Germania, in suis rupibus Catalaunia, in suis vallibus Sabaudia, in suis montibus Italia, in suis littoribus Africa, in suis insulis America, in suis etiam vadis Oceanus peperit; solis naturam, cœli rigorem, tempestatis inclementiam ubique vincente Gallo, qui non Ludovici quidem ductu, sed consilio & auspiciis dum pugnaret, omnia vinceret. Collectam tot locis segetem Regi suo miles redux obtulit, pretiosum munus, sed debitum.

Neque verò illorum duntaxat fuit laurea, qui messuerant; sed ejus quoque fuit maximè, qui manus ad metendum idoneas elegerat; qui delectas ferro armaverat; qui armatas direxerat consiliô; qui ad feriendum applicuerat imperiô; qui ferientes

virtute

virtute suâ roboraverat. Ejus denique fuit, qui tum ageret in castris, cum in aula cessare videretur; qui exercitus suos movebat immotus; regebat absens; & ipsos præliorum casus, quantum humana prudentia potest, nutúque moderabatur.

Hinc adeò bellorum exitus, qui potissimùm in ducibus spectari solent (tametsi magnos imperatores non tam faciunt quàm probant, vel commendant) *Ludovicus* habuit ità felices, ut quamvis aliquando victus, postquam abfuit à castris, nunquã arma, nisi victor, posuerit; ita celeres, ut Provincias uno mense, unâ hebdomadâ, unâ die occupaverit; ità inexspectatos, ut & hostium metum & spem nostram, sæpe vicerit; ità incredibiles, ut non modò priùsquam ageret, sed etiam cùm egerat, fidem propè superaverit, ità immensos, ut omnia prosperorum eventuum genera intra dominatûs sui tempora concluserit.

Cujus rei testes erunt ad omnium ætatum memoriam, unius Regis ductu vel consilio, captæ urbes ampliùs ducentæ; profligati exercitus supra viginti; adjunctæ regno

Provin

Provinciæ complures; confirmati in solio Reges; dissipatæ ferrô gentes; domitæ Respublicæ duæ, & altera solô obsequiô, altera solô naufragiô ab interitu servata; Europa trophæis insignita; Africa fulminibûs ambusta; America suîs coloniîs asserta; totus denique terrarum orbis fortitudinis Gallicæ famâ peragratus, & territus, vel conciliatus.

LUDOVICUM itaque propter illam & bellorum quæ sustinuit, & virtutum quas exhibuit, & facinorum, quæ gessit, & eventuum quos habuit, magnitudinem, bello magnum agnoscant omnes eodem cognomine donati Imperatores, Magnum agnoscat Alexander plurium domitor gentium, sed minùs bellicosarum: Magnum Carolus ampliorum victor regionum, sed minùs defensarum: Magnum Henricus recuperator imperii, sed non amplificator: Magnum & ille Pompejus, qui triumphare citiùs cœpit, sed maturiùs desiit. Magnum bello admirentur omnes, quotquot fuerunt ipsi bellô admirabiles. Nos majorem pace amemus; & ereptum nobis Regem Pacificum, alterâ orationis parte augeamus.

SECUN-

SECUNDA PARS

CUm tanta sit pacificas inter, bellicasve virtutes disjunctio, quanta pacem inter bellùmque discordia esse intelligitur; mirabitur credo aliquis, quomodo is pace magnus, nedum major dici verè possit, qui magnus bellô fuerit jure appellatus. Admirari hoc sanè liceat [si tamen reperire licet] in vulgaribus Heroum animis. Nam & Heroum quoque ipsorum quoddam vulgus est, quorum plerique ità fulgent in castrensi pulvere, ut in aulico splendore obsolescant: Heròés foris, domi vix homines: nunquam admirandi, nisi fuissent formidandi; nunquam fortè magni, nisi fuissent immanes.

At verò existunt; aut certè extitit ingentis cujusdam animi vir, qui cum arma nunquam exueret nisi victor hostium, quos fortitudine primùm, deinde clementiâ debellaverat; nisi victor animi, cujus impetum in ipso victoriarum cursu continuerat; nisi victus charitate populorum, quam gloriæ suæ anteposuerat, sic uteretur otiô aliis concessô vel imperatô, ut pace quam bellô, major, dici mereretur. Magnum

Magnum equidem fuerat propagare fines imperii: sed majus illius augere vel reparare vires. Magnum leges imponere hostibus; sed majus populos emendare legibus Magnum insignire Europam trophæis; sed majus ornare Galliam artibus. Ad illud; bello fuerat usus, ad hoc; pace usus est *Ludovicus*, tanto majori cum laude, quanto externæ imperij gloriæ præstat domesticus splendor, & Regni amplitudini, ipsa regni incolumitas.

Frustra vî armorum propagatur imperium foris, nisi fructibus pacis intùs reficiatur. Dum longè protendit fines, ejus plerumq; decrescunt vires, & exhauriuntur. Idemque ferè bellicosis gentibus evenit, quod arboribus generosis; quò brachia latiùs explicant, hoc minùs robore invalescunt.

Ut autem vires reparentur imperii & augeantur, non satis est illud pace quiescere, nisi commercii beneficio novas accipiat opes, quæ per omnes regni provincias, veluti succus per omnes arboris ramos uberiûs diffundantur. Hoc intellexit Rex pacificus; hunc mentem appulit: & quoni

quoniam id præstant in regno fluvii, quod fibræ in arbore, illud curavit primum, ut fierent ii, quantùm natura pateretur, vehendis ultrò citróque mercibus idonei. Ergo qui modò fluminum altitudinem explorayerat, ut bellica instrumenta transportaret: idem mox exploravit amnes, ut pacis commoda circumquaque traduceret. Qui undas ex alveis deductas in rivulos diviserat, ut evertendis arcibus aditum reperiret; mox collectas è rivis aquas in canales induxit, ut alendis urbibus commeatus inveheret. Qui maria suîs classibûs intercluserat; mox Mediterraneo commisit Oceanum mari, submotîs longissimô spatiô terrîs, excavatîs non sinè miraculo rupibûs. Magnum opus! quod natura sociavit, illud dissolvere; quod distraxit, illud conjungere. Dignum opus Cæsaribûs! si forent ipsi naturam digni vincere Cæsares. Reservatum opus *Ludovico*! cujus erat in fatis miracula à potentissimis illis mundi dominis tentata sæpius & relicta, moliri simul & perficere.

Fruebatur interim Gallia suîs opibûs per

 fluvios

fluvios, per mare, è provinciis in provincias liberè commeantibûs, sicque rerum per se fœcunda erat omnium, ut illâ ægrè carerent cæteræ nationes, his ipsa facilè careret. Ex quo præsertim tempore lanificia è vicinis gentibus ad nos *Ludovicus* acciverat, Gallósq; probaverat utrisq; Minervæ studiis aptos esse; posse illos ut ensem fortiter, sic acum tractare solerter; & utràque laude vincere. Nè quid tamen ad copiam deesset, externas opes apud nos desiderari passus non est. Indiam mercatoribus nostris utramque aperuit. Illorum excitavit audaciam: acuit industriam; fortunam adjuvit. Illos munivit edictîs in Galliâ, navibûs in Oceano, coloniîs & propugnaculîs in peregrino littore, ubique gentium, amore nominis sui vel terrore, vallavit. Abierunt illi tantô freti præsidiô; maria securi obierunt; in longinquas regiones penetrarunt; merces mercibus commutârunt; & Galliam in Indias transferentes quodammodo, Indias in Galliam subinde referentes, tantum auri argentique advexerunt, ut nisi opes ad communem gentis usum traducendas avidiùs colligeret avaritia, & hu-

manis usibus invideret, vix unus aliquis in regno incolis frequent ssimo inopiam nisi ex copia ipsâ cognosceret.

Pergite tamen viri de patriâ optimè meriti, pergite novis nec simplicibûs auspiciîs de illâ bene mereri. Auspicia novi Regis & sua vobis commodat Princeps, qui ad regimen Galliæ non uno venit nomine; & Galliam non unâ virtute regit, qui dum saluti consulit publicæ, hoc unum timere finit, ne minùs parcat suæ, quâ salus publica continetur: qui sic Regem instituit exemplîs; sic regnum reficit curîs, ut & optimum regno Regem, & regnum Regi optimum comparet; qui populorum amores colligit, ut pupillo regnanti tradat, partem regni longè optimam; & tradendo retineat, mercedem laborum unicam, & unicè quæsitam.

Pergite; inquam; & in quascunque terras appulleritis, luctus nostros docete; solatia nostra ne silete. Dicite *Ludovicum Magnum* vixisse; hoc uno appellato nomine damna nostra gentes intelligent. Dicite Philippum Galliæ Rectorem esse; &

hoc audito nomine Principem intelligent manu fortem, ingeniô magnum, consilii plenum, belli studiis nobilem; pacis artibûs egregium, tàm pace, quàm bellô vitæ pro patria prodigum, auctoritate dominum, popularitate civem, Imperio regendo habilem, habendo idoneum. Hæc intelligant gentes, oblata nobis in tanto principe solatia gratulentur, si nos amant: neque gratulentur solùm; sed & illo tutore & auspice commercia foveant à *Ludovico* instituta; qui nos omnibus conjunxerat gentibus, ut Galliæ vires augeret pace, vel repararet; amandus, quòd sæpe fecerit; excusandus; quod aliquando non potuerit: nec minùs amore dignus & laude, quòd populos legibus emendaverit.

Illa vulgò & temporum diuturnitate, quæ firmissima quæque dissolvit, & armorum licentiâ, quæ sanctissima quæque corrumpit, regnis importatur calamitas, ut disciplinæ domesticæ vincula; nisi adstringantur diligentiùs, paulatim relaxentur; ac dum leges accipiunt hostes, ipsi legibûs eximant sese populi; & multa contra jus alii faciant, alii patiantur. Malè

Malè igitur Macedoniæ ſuæ conſule-bat ille Aſiæ domitor, Rex nulli forſitan imitabilis, ſed neque imitandus, qui longè vagatus jura imponeret alienis, dare ſuis omitteret.

Non ità *Ludovicus*. Enſe Martis recondito, Juſtitiæ gladium accepit Rex juſtiſſimus, & in vitia ex otio vel à tumultu nata vim legum exeruit.

Gliſcebat in dies ſæpe compreſſus ſemper reſurgens ſingularium certaminum furor; nec vili, ſed nobiliſſimo regni ſanguine paſcebatur. Hoſtes quærebat domi qui abeſſent foris; prælia indicebat ſinè jure; pugnabat ſinè modo; vincebat ſine triumpho; ſed vincebat inpunè; & ipſa impunitas triumphi locum obtinebat, *Ludovicus* pœnas victoribus victíſque conſtituit, hoc ampliores, quod ad vivos mortuóſq; pertinerent; hoc graviores, quòd eſſent cum infamiâ conjunctæ; hoc minùs eluctabiles, quòd omnis veniæ ſpes ſacramentô regiô tolleretur. Sicque ignominiæ metu coacti ſunt vivere, quos opprobrii timor cogeret mori.

 Abute

Abutebantur potentiâ suâ quibusdam in locis viri Nobiles, tantùm sibi licere rati, quantùm se posse confiderent. LUDOVICUS eorum coërcuit impotentiam; & in eo regno, ubi summorum pariter & infimorum Dominus ac tutor foret, nihil posse quemquam vel audere voluit, nisi quantùm liceret. Atque ità cavit, nec aut tenuitatem premeret nobilitas; aut adversus nobilitatem insurgeret pressa tenuitas, aut altera noceret alteri, vel invideret.

Dominabatur alicubi in judiciis gratia vel avaritia. Nec sic Themis velum prætendebat oculis; ut ne manus nimis liberaliter supplices videret; nec sic æquabat lances, ut nè altera pretioso pondere labaret; nec sic gladium stringebat, ut ne dextrâ malè pertinacî deflueret. *Ludovicus* ex incorrupto illo & indeflexo Parisiensi Senatu delegit Judices, qui provincias obirent cum potestate; qui de judicijs ipsis judicarent æquitate pari & auctoritate; & iniqua emendarent: Quâ re provisum est, ne, quæ summa iniquitas est, Jus ad injuriam verteretur.

Texebantur in foro litium ambages im-

mensæ

mensæ, quibus sæpe irretiti clientes nullum reperirent salutis exitum; &, vel persequendo jure suo defessi illud assequerentur nunquam; vel illud assequendo exhausti, nihil se demum consecutos esse deprehenderent: LUDOVICUS novo codice lato novam obtinendi juris sui formam aperuit, sinè ambagibus expeditam; sinè circuitu brevem, sinè errore certam, sinè discrimine omnibus tenendam: Nec recusavit ipse totô trimestrî spatiô omnia supremi Magistratus munia obire solus; & quâ manu sceptrum gerebat, eâdem sigilli fidem imprimere: ut ostenderet, quàm bene cum Regni administratione Juris tractatio conveniret, quanta utriusque non dignitas modò, sed quasi societas esset: atque intelligerent omnes in Gallia si minùs judices regnare, at Regem judicare.

Ut vigent opibûs; út stant legibûs; ita florent artibûs Imperia: multóque magis harum operibûs quàm triumphorum insignibûs ornantur. Squaluit mundi caput Roma, dum sola terrarum ultima trophæis illustraret; túncq; pro dignitate Imperii splen

dere

dere primum visa est, cum Augustus qui * *lateritiam* acceperat; diuturnâ pace, *marmoream* fecit.

Etsi autem nullâ tempestate artes in Gallia jacere passus est Rex omni tempore artium Patronus; illas tamen pace potissimùm coluit & amplexus est; atque ita est amplexus, quasi pacificas artes unicè diligeret; ita coluit, ut nec ullâ ætate illæ, nec ulla ætas ab eis tantum splendoris acceperit.

Exstiterunt quidem Ptolomæi & Philippi, qui artes ingenuas benignissimè foverent; sed alii alias, nemo omnes, LUDOVICUS Ptolomæîs & Philippîs benignior omnes benevolentiâ comprehendit, sive manu, sive ingeniô perficerentur; & nullas tutelâ excludi voluit, qui omnes tueri potuit.

Reperti sunt Trajani & Constantini, qui oblatas ultrò & apud se natas humanissimè tractarent. Hic Trajanîs & Constantinîs humanior exules quoque vel peregrinas evocavit ad sese; & dignas existimavit non

* *Sueton: in August.*

non modò quæ acciperentur comiter, cùm se offerrent; sed etiam quæ, cùm abessent, amicissimè invitarentur.

Inventi sunt Caroli & Francisci, qui sive natas domi sive aliunde accitas tamdiu liberalissimè alerent, dum illas hospites haberent. Hic Carolîs & Franciscîs liberalior extremas quoque, & in aliena ditione commorantes munificentiâ suâ sustentavit; & earum voluit dici Pater, quarum non posset vocari Princeps.

Non defuerunt Antonini & Andronici; qui admissas in palatium collocarent honorificè, & sibi assidere aliquando juberent Hic Antoninis & Andronicis in honorandis artibus prolixior sedem illis propriam fixit in palatio; & regiè habitare dedit, quibus regnare dederat.

Fuerunt varia ætate locupletes artium patroni, qui eis domicilia ponerent, vectigalia attribuerent, præmia proponerēt: Hic exterîs locupletior patronîs & omnia largitus est quæ largiri multorum est, & hoc addidit, quod is fermè unus dare potuit, materiam singulis amplissimam de suo, & eximium operis argumentum.

Quantam enim eloquentiæ Galicæ in virtutibus suis laudum segetem; quantam Historiæ rerum præclare gestarum copiam: quantam Inscriptionum Academiæ titulorum varietatem; quantam Pòëticæ miraculorum ubertatem: Statuariæ verò & Picturæ quàm absolutam Herois speciem obtulit?

Tametsi omnes de te LUDOVICE, artes sæpe conquerentes audivimus. Quærebatur Pictura nullîs posse coloribûs istam oris dignitatem adumbrari. Quærebatur Statuaria nullo marmore istam vultûs, totius corporis majestatem recipi. Quærebatur Pòëtica nullam sibi in tot prodigiis fingendi laudem relinqui. Quærebatur inscriptionum Academia nullîs te satis dignîs nominibûs inscribi. Quærebatur Historia tuis gestîs incredibilibûs sibi fidem abrogari. Ipsa quærebatur Lingva Gallica virtutum tuarum numero & magnitudine omnem vocum suarum vim & copiam exhauriri. Omnes denique conquerebantur artes, quòd per te locupletatæ, in te ornando essent inopes; & quòd mancas mutasve in te fa-

ceres, qui feceras in cæteris omnibus habiles & disertas. Se tamen ingratas videri negabant posse; imò bene de te meritas prædicabant: quoniam etsi ornare te non potuerant, qui à te omnia, nihil ab arte ornamenti accipere, tuam certè ornaverant Galliam; quod unum expetebas.

Respiciat enim illa se, & omnium gentium facta spectaculum ipsa contemplari se amet. Videat adjectam ædibus magnificentiam; hortis amœnitatem, urbibus splendorem, sermonibus elegantiam, scriptis venustatem, cantibus svavitatem, telis & saxis animam, omnibus omnis generis monumentis dignitatem. Videat impositas arces finibus, portus additos littoribus, naves portubus, nautas navibus, nautis disciplinas. Videat, invecta montibus flumina, infusa terris maria, adscripta recens cœlo sidera; hæc videat, & nihil Romæ invideat, quæ Augusto Principe non tot aluit artes; nihil Græciæ, quæ tam brevi tempore non tot instituit artifices; nihil reliquo terrarum orbi, qui vix, quantus quantus est, tam varia operum miracula complectitur. Hæc

omnia debet artibus illa quidem, & artificibus; sed artes ipsas ipsósque artifices LUDOVICO debet, qui non diuturnâ pace, ut Cæsarum alter, sed exiguîs sic usus est bellorum intervallîs, ut Galliam tum augendo viribûs, quantùm potuit; tum emendando legibûs, quantùm debuit; tum verò artibûs ornando, quantùm fermè voluit, pace quàm bellô major videri meruit.

Et sanè talem admirati sunt, sive Principes, qui ex variis Europæ regnis, sive Legati, qui ex ultimis mundi regionibus, ad eum multò plures, quàm olim ad Augustum adierunt. Utrique Regis & Regni famâ exciti venerunt. Regnum ex Rege æstimaverant, antequam venirent: Regem ex ipso Regno, postquam venerant, ac demum alterum ex altero æstimaverunt, & Regnum opibûs florentissimum, legibûs fundatissimum, artibûs ornatissimum contemplati; Regem verò formidatum foris, & amatum domi; sic regentem imperium, ut familiam, summâ clementiâ; sic familiæ ut regnô moderantem; summâ auctoritate; fusum suâ sapientiâ per omnes regni partes,

velut

velut animam per corpus; & omnes regni ordines velut ejusdem corporis membra, communî sociantem vinculô, & uno spiritu moventem conspicati ac venerati famam in utroque, hoc est in Rege & Regno, non mendacii, sed silentii arguerunt; quòd non plura veris, ùt solet, sed longè pauciora de utroque narraverat. LUDOVICUM bellô magnum audierant; pace majorem viderunt. Nos Religione maximum vidimus & Regem nomine ac re Christianissimum tertiâ orationis parte lugemus.

TERTIA PARS.

CUm omnibus Christianis hominibus Religione magnis esse fas est; quia Religio ipsa magnos facit: tum Regibus hâc licet esse maximis: quia possunt ipsi maxima Relegionis causâ facere. Neque id aliquo solùm vitæ tempore sed quamdiu regnant. Quo etiam altero ex capite qui magni pace vel bello fuerint; possunt fieri Religione maximi. Bellum enim & Pax ità partem sibi vendicant in vita Principis, ut

sese

fefe mutuò excludant: Religio totam Christiani Regis vitam ità poftulat, ut nulla ejus parte excludi debeat. Quo utroque nomine maximus Religione fuit LUDOVICUS, qui & maxima, & toto vitæ tempore Religionis causâ fecit; five dum illam vindicaret edictîs, five dum amplificaret beneficiîs; five dum exemplîs illuftraret.

Mirum fortè vobis Oratores facri, at non moleftum credo; accidet, quòd ego, aliam à veftrâ dicendi orationem fecutus, Regem exhibeam quoque Religione maximum. Meffis hæc noftra omnium eft; omnibus in hanc licitum eft falcem inijcere. Neque, fi veftra præcipuo quodam jure fit, nos tamen ab ea per vos feveriùs arceri debeat. Qui ex noftra fegete bellica tantùm affumitis; è facra meffe veftra, tam præfertim ubere, aliquid decerpi concedite.

Auctoritate fibi à DEO credita Regem uti majeftatem ut afferat fuam, hoc regium quidem eft, fed humanum. Illam adhibere ad vindicandam DEI Religionem, id verò regium ac propè divinum eft. Eò vertit auctoritatem fuam Rex Chriftianiffimus,

quo

quo primùm die illam per ætatem obtinuit, & ejus exerendæ facultatem habuit. Sedit ille in Augustissimo Senatu, more majorum; at non tam sibi quàm supremo Numini assessurus reverentiam.

Homines audierat sanctissimum DEI nomen usurpare ad contumeliam, & ipsum invocando provocare. Illorum temeritatem sacrilegam non tulit LUDOVICI IX. hæres & nepos, ætate disjunctissimus, pietate proximus; & gravissimum in eos edictum promulgavit. Quô edictô omnium primô & impia clausit ora, & os ipse suum pietati consecravit. Omnem accepit Religio, & optimè sperare, cœpit. Omnem vidit Hæresis, & si quid prævideret, malè augurari debuit.

Illa jam inde à sæculo, eòque amplius, in Regni Christianissimi gremio partu infelici procreata; & à tenebris natalibus in apertam lucem educta; à vulgi studiis ad nobilium gratiam profecta; ab humilibus obsequiis ad armatas preces, & ad cædes denique progressa, nihil in doctrina sincerum, nihil in legibus inviolatum, nihil in sacris

impol;

impollutum, nihil in toto regno inconcussum reliquerat. Huc nimirum pertinere solet egregium illud novandi & emendandi studium! status regni convellitur, Religionis facies deformatur.

Has quidem injurias Ecclesiæ Parenti optimæ illatas doluerunt, út decuit, Filii ejus Primogeniti; sed crebrîs licet confossa vulneribûs hæresis, spirabat tamen in intimis Galliæ visceribus; & suis ipsa cladibus superstes omnia triumphorum insignia retinebat. Grassabatur in regno contemptrix Regum; sedebat in foro violatrix legum! delubra incolebat pernicies templorum & aras aris sacra sacris conjungebat in eodem solo & opponebat, sanctissimæ Religionis æmula pariter & socia, hospes simul & inimica, ô pudor! hæc posita de se trophæa Religio videbat, ô dolor! & precibus lacrymisque vindicem implorabat.

Adfuit LUDOVICUS, qui grassantem belluam legum vinculîs còërceret, & capita exerentem modò hôc, modò illo capite truncaret. Sed illa rumpebat laqueos, & uno capite abscisso novum illico profe-

rebat

rebat. Sensit plus, nec fabulosus monstro-rum domitor vivacem hydram usque in Religionis damna pullulare. Timuit vinci, & hoc magis timuit, quòd non sibi, sed DEO vellet vincere. Artes opposuit artibus, sanctas, impiis. Statuit uno ictu omnia si-mul fertilis monstri capita resecare. Ardu-um verò consilium; & iis omnibus, quæ bello vel pace gesserat, facinoribus longè operosius: sed hoc magis eo dignum Prin-cipe, qui Religione mallet, quam pace vel bello, videri, & esse maximus.

Non illum à proposito revocaverunt e-dicta quædam regia, quibûs novitas mu-niebatur: illa per iniquitatem temporum ex-torta intelligebat; & ad tempus concessa; nec semel per impiam temeritatem violata viderat. Non illum infregerunt objecti me-tus: id unum timuit, vel potiùs cavit, ne-quid sibi in causa DEI timeret; & novita-tem ipsam sciebat nunquam magis timen-dam esse, quàm cum timeri consideret. Non illum fefellerunt dolosa ejus obsequia: illam noverat tamdiu fermè obsequi, quàm rebellare non auderet. Non illum move-

runt

runt præſtita olim & ſæpe jactata ſuperbiùs officia: illam compererat nunquam benè regibus feciſſe, niſi ut regno malè facere impunè poſſet. Non illum inflexerunt habendæ de ſublata libertate quærimoniæ; tàm benè libertati publicæ conſultum fore credidit, ſi pereundi licentiam è medio ſuſtuliſſet. Non illum deterruerunt ſpargendi tam audacter quàm malignè de nimia ipſius ſeveritate rumores: ſatis ſe, cunctando, hortando, invitando, ſeveritatis abſolverat. Non illum denique retardaverunt virorum multa de eventu malè ominantium terrores. Valeant inconſulta hominum, minùs quia nimis prudentum, auguria, Vaticinium LUDOVICO certum; Religionis vox: loquitur illa, hic audit: calamus exeritur, non gladius: edictis pugnatur; edictis vincitur!

Rex jubet; & omnia impietatis Templa repentè corruunt: vetat; & decies centena hominum millia ritus profanos deferunt: proſcribit & hæreſis toto, quaquà patet regno, exulat: decernit; & quod multi Reges potentiſſimi, contentionibus prælliorum

ſiorum maximis, longiſſimorum annorum ſpatio conſequi non potuerant, id Rex unus uno die, uno edicto exequitur. O pietatem LUDOVICI admirabilem! ô potentiam cum ipſa pietate de miraculis certantem! hominem diceres (ſi dicere fas eſt) in deſtruendo æmulari divinam, in creando celeritatem. Adeſte Clodovæi, Ludovici, Philippi, cæterique Reges noſtri, Religione magni, adeſte: & Nepotis veſtri Religione maximi triumphos, ſi quid pietas invideret vobis invidendos conſpicite.

At ecce peregrina, quamquam è Calviniano prognata ſemine, advehitur Novitas; & è Belgio in Galliam peſtis refunditur. Matris peſſimæ ſoboles peſſima, nec inficienda matri, quamvis ipſa matrem ejuret. Ambæ neque ſimiles prorsûs, neque diſſimiles; ſic, ut in diverſis moribus eandem facilè naturam agnoſcas. Illa ferox, & temeritate præceps: hæc timida & metu cauta, illa ſe latè dominari prædicans; hæc ſe nuſquam eſſe mentiens. Illa clamoribûs inſanis pugnax: hæc ipſo defenſa ſilentiô. Utraque (ut plura omittam, quibus

alteri

alteri cum altera minùs magisve convenit utraque simulandi & dissimulandi artificio pene par: & hoc maximè similis, quòd sit pro varia temporum ratione sui maximè dissimilis.

Hîc etiam tua, LUDOVICE manus vindex poscitur. Nec sibi nec Religioni deerit Rex, in susceptâ defensione constantissimus. Alteram hanc novitiam; sed minimè rudem hæresim quibus licet armis impugnabit. Ista vel ut certiùs fallat, vel ut tutiùs lateat intra Ecclesiæ septa se continet; ipsam Ecclesiæ telîs iterum atque iterum configendam tradet. Ista totis sexaginta annis Summorum Pontificum & Cleri Gallicani decreta explodet vel eludet. Ille sanctissimis decretis edicta regia tamdiu adjiciet, & auctoritatem alteram cum altera pio fædere conjunget. Ista nihil fraudum omittet, quo in Gallia tanquam in materna possessione sedem & cubile figat: ille nihil omittet consiliorum, quo ipsam, sicuti matrem ejus, totâ Galliâ eijciat & exterminet.

Tuum est DEUS optimorum dator

& effe-

& effector consiliorum, illud perficere, quod ipsi dederas velle; quod quamdiu vixit, voluit; quod & superiore, & hoc sæculo ità inchoavit, ut cùm perficietur, ejus quoque opera perfici meritò censeatur. Sicque de Belgica Novitate, quam multiplici vulnere confixit vivus, triumphet etiam mortuus.

Et sanè jam triumphâsset diu; & alterô post illum annô exorta, dudum ante ipsum, & per ipsum exstincta foret hæresis, si tam hæc fuisset elidi facilis; quàm tertia illa pestis malè feriata, impiè otiosa, in sordibus quieta, quæ vix caput extulit; cùm evanuit. Quasi ex Italia in Galliam ideo tantùm irrepsisset, ut, quod Calviniana secta fuerat experta, quod experiebatur Janseniana, illud Molinosiana experiretur, nullam in eo regno hæresim benè quiescere, in quo regnaret *Ludovicus* Religionis vindex irrequietus.

Religionem ut vindicare possint Reges sua facit auctoritas: ut possit amplificare, dat regia facultas: quod possunt, id velint, svadet ipsa Religio; quæ Principum libera-

liberalitatem non ambit sollicitè, sed tacitè provocat; & si amatur, vel tacita auditur. Illam audit vel tacitam, vel absentem, & exaudit Rex erga omnes liberalis, erga ipsam omni loco & tempore munificus: dicerem prodigum, nisi verbum hoc removeret Pietas, quæ dona sua ex ipsa dandi voluntate æstimans, vix sibi in dando satisfacit.

Quod enim unquam vel usquam muneris in Religionibus ab eo prætermissum est, qui templa amplius trecenta illi excitavit in ipsis Calvinianarum ædium ruinis; ut geminô lætaretur triumphô, & quòd illæ ceciderant, & quòd ista surgeret? Qui nefariæ sectæ Magistris ab errore ad veram fidem revocatis census annuos attribuit; ne faciendo bonos, videretur fecisse miseros. Qui Regales aut regalibus suppares domos extruxit vagis pauperibus, ne in vitium incurreret vaga mendicitas; militibus vulnere invalidis, ut parte sui superstite Deo unicè viveret manca fortitudo; puellis nobilibus, sed egenis, ut pietatem omnium dotem optimam colligeret indotata Nobilitas. Qui

Regem

Regem ſanctiſſimum cum innocentiſſima familia quàm ejectum regnô impiè à ſuis, tam piè excepit hoſpitio; ſolio reſtituere conatus eſt, dignum, qui reſtitueretur, dignus, qui reſtitueret, nisì dignior eſſet Religio, quæ eodem tempore in duobus maximis Regibus alterum pro ipſa fortiter agentem, alterum fortiter patientem haberet. Qui Paſtores Eccleſiæ regendæ ſemper elegit, aut eligere voluit, non ſolùm bonos, ſed etiam è bonis optimos. Qui præcones Divini verbi munificentiâ ſuâ proſecutus eſt in plagas Orientis ultimas, ut quò Regis fama pervenerat, eodem veri DEI gloria pertingeret. Qui ubicunque gentium Legatos habuit, ita Religionem per eos aſſeri voluit, ut niſi Religionis rem agerenti nihil ſe Regis, vel Regni causâ egiſſe intellgêrent. Sed hæc aliàque beneficia à Rege liberaliſſimo non omiſſa, ab Oratore arctiores intra limites incluſo prætermittenda omninò ſunt vel leviſſimè perſtringenda. Neque verò recuſandum eſt ea non capi orationis noſtræ anguſtiis, quæ Galliæ finibûs non contenta, in vicinas, in medias, in ultimas orbis partes redundaverunt.

Mene

Me nè autem silentio transire egregia virtutum exempla quibus Religionem LUDOVICUS illustravit; Cum enim tam regium sit nihil, quàm exemplum; nullum verò exemplum tam illustre sit, quàm regium, ut me juvet diversa Regis Christianissimi tempora animo relegere, & exemplîs virtutum diversîs illustratam ab eo Religionem intueri.

Illum ego vobis exhiberem in summa fortuna summè modestum; omnibûs altiorem hominibûs, & tantò se minorem Deo gerentem, vectum triumphali curru, sed unde progressus in templa, spolia hostium & sua tholo appenderet: sublimem in solio sed è solio delapsum ad aras, ubi majestatem regiam coram divina majestate deponeret; accipientem laudes, non fallas, quibus vera virtus locum vix relinqueret, sed veras; quas supremo Numini pietas referret; audientem svpplicum preces, sed hominum, qui Regi ùt homini supplicarent, quos ipse humaniter admitteret, regaliter dimitteret. Magnum illis Regibus documentum, quos rebus prosperis elatos Diis

æquat

æquat superbia; quibus sit templum aula, ara solium, consecratio laudes, invocatio preces; victima veritas, sacerdos adulatio.

Illum deinde vobis offerrem, cum adversa fortuna quasi cum hoste novo compositum; neque à tristibus ad tristiora sensim delapsum, ùt multos, quibus profuit antea fuisse miseros, quàm fierent miserrimi; sed à lætissimis in tristissima subitò demersum sine ullo calamitatis usu? Regem à Victoria desertum: patrem familiam orbatum; Victoriâ in recedendo præcipitante cursum; morte in adveniendo corripiente gradum: ut qui paulò ante, Lilia Gallica in hostili solo defixa longissimè prospiciebat, jam Aquilas Germanicas expansis alîs in Galliam advolantes proximè cerneret: ut qui modò Reges è sobole sua utrique orbi dabat: & tribus ætatibus dare poterat, jam orbatus filio pater, nepote avus, pronepote proavus, idque ferè annuum intra spatium, vix è numerosa progenie superstitem videret infantem, in quo domus inclinata recumberet.

In his tot repentinis, tam luctuosis ca

ſibus & ruinis, quàm jucundum vobis quoniam & in ipſo luctu juvat oblata virtutis eximiæ ſpecies, quàm dignum Superis, hominibúque ſpectaculum Rex indejectus, inconcuſſus, immotus; neque tamen rigido ſeptus robore, quòd ſenſum doloris excludat; ſe Regem, ſe patrem ſentit; & utroque ſimul nomine, Rex in patre, pater in Rege dolet; ſed Religione nixus, quæ vices ipſi rependat, quam is ſuſtinet, quæ ipſum fulciat. Illum cerneretis erectum coram populo, nè animos ejus affligat; & demiſſum coram DEO, ut ferientem ejus manum adoret. Illum audieritis, non accuſantem duces in bellicis cladibus, ùt accuſabat ille * Cæſar poſt cladem Germanicam etiam mortuis parcere neſcius; ſed unum ſe argumentorũ omnium auctorem cladium & à regno in regium caput pœnas votis advocantem; illius exemplo Regis, quem peccando ſecutus fuerat; quem pœnitendo ſequi volebat.

Verùm ab hac imagine, quoniam immorari non vacat deflectamus oculos; ac nè le-

* *Sveton. in Auguſt.*

nè levissimîs quidem aspectibûs cæteras delibemus LUDOVICI virtutes, quæ, cùm ille palam officiis Christianæ pietatis fungerentur, populos Regis admiratione, DEI reverentiâ defixos tenuerunt: ut qui Regem propter DEUM colerent, DEUM colere ab ipso Rege discerent. Illuc properet Oratio unde animus refugit: & in eo dicendi finem faciamus, in quo Religionem maximô, sed ultimô Rex immortalitate dignus exemplô decoravit.

Huc mentem advertite omnes ex omnibus mundi partibus Christiani Principes, & LUDOVICUM non jam fulminantem bellô, non sedentem in solio, sed afflictum morbô, & in lecto jacentem intuemini; neque ab illo vincere aut regnare, sed mori discite. Quanquam sic quoque regnat, solo stratus corpore, totô erectus animô, & veluti sol nunquam ullus major, quàm in occasu. Sic quoque vincit, nunquam fortior, quàm cùm inermis, nunquam acrior ad pugnam, quàm cùm hostis formidolosior.

Vincendum vitæ desiderium; quæ tum

vehementissimè desiderari incipit, cùm fugit: ità vincit: ut fugientem nè uno quidem gemitu vel aspectu revocet. Vincendus regni amor, qui Principibus innascitur primus, & extremus immoritur: ità vincit, ut qui vincula exuat, non sceptra deponat. Vincendus corporis dolor, qui à medentibus hôc gravior infligitur, quo ab ipso doloris sensu spes salutis petitur: ità vincit, ut sensus à membris in animum transeat, ex animo in vultum non prodeat. Vincendus mortis metus, quæ tunc terret maximè, cùm frigida tacito gradu venit: ità vincit, ut in armorum tumultu fervidam vicerat. Vincendus Principum & Procerum adstantium luctus qui jacente Rege consternati animô solo stant mœrore fixi: vincit, & ore placidus, voce firmus, ultima aliis monita omnibus exempla dispensat.

Accede infans Auguste, solio avito mox admovende, accede: proavi amplexus, sceptra, & potiora utrisque præcepta excipe. Accedit; accipit; flet; admonente naturâ quid admittat; docente nondum cupiditate quid acquirat. Flentem LUDOVICU

Deo

DEO commendat, cujus dare regna & servare est; Commendat Galliæ, quam is pro potestate reget; Galliam ipsi commendat, ut paternè regat.

Dimissô regnô, ipsum imperii usum dimittit, antequam lucis usuram amittat; & huic tradidit Principi, qui Regis populi nomine imperabit. Atque illum jam nunc imperare jubet; non ut addiscat, quod parendo didicit; sed ut doceat; ipso quod majus imperio est.

Dimisit omnia LUDOVICUS; sibi solus superest, & quia sibi superest plus retinet quàm dedit: sed neque id ipsum retinet; & quas mors exuvias auferre jam parat, illas usque sui Dominus; usque Religiosus, piô benevolóque animô distribuit.

Cor suum, partem sui optimam, nec toto minorem Rege, & orbe toto majorem, huic attribuit Societati, cujus in corde semper vixit, & dum vivet illa, victurus est: quæ non dico, suâ adversus parentem amantissimum observantiâ tanto esset digna pignore, sed quæ illo fieret indignissima, si non prædicaret.

Cæteras funeris sui leges non aliter descri-bit, quàm si pompæ triumphalis ordinem præscriberet, ante mortem sibi superest, & de morte in ipso mortis apparatu triumphat.

Non hic ego vos appellabo, Alexandri, sciebatis vincere; non vos Augusti, sciebatis regnare; nesciebatis mori. Sola hoc docet Religio quàm non eratis edocti. Mortem sprevistis quidem, cùm vos dejectos & decumbentes invaderet; sed vel desperatione omnis vitæ, vel falsæ immortalitatis exspectatione malè fortes. LUDOVICVS spernit, melioris vitæ spe ac desideriô pulchrè animosus. Hunc tu illi spondes tot ab eo vindicata edictîs, tot amplificata beneficiîs, tot illustrata exemplîs, prima & ultima ejus cura, Religio sancta, quæ natum in sinu tuo Regem, in complexu tuo morientem vides & hôc unô titulô, quòd tuus moritur, gloriantem audis.

Nos interea effusi ante aras, vota, lacrymas, animam ipsam offerimus, ut ille vivat, in quo parte nostri meliore vivimus. Quid prorogé voveamus, cognoscit, & improbat. Nos accusat, quod ipsum velimus

vivere.

vivere. At ipse te accusares, Rex optime, qui tuis effeceras virtutibus; ut te semper vivere vellemus. Pugnat tamen ille votis & vincit, quod timebamus; quod expetebat, id obtinet; vixit.

De Te non conquerimur, DEUS vitæ mortisque arbiter, cùm das optimos Reges laudandus; cùm repetis, adorandus; de te non conquerimur: & vota nostra LUDOVICI votis cessisse patimur. Dignus erat ille, quem ad te raperes; indigni eramus, qui apud nos illum ultra retineremus. At nunc altera, quæ non pro eo, sed cum eo apud te fundimus vota, bonus e

Vivat ille Regis maximi H
lus, tàm citò à Matris compl
tris exemplis, ab amori
præceptionibus desertu
uno Patruo sibi restitu

Vivat ille felix; &
nondum capit; in sp
afficit, utrasq; magnas
Vivat ille diu; & eoru
accipiat, quos immatu
stulit.

Vivat ille piè; & eorum virtutes animô comprehendat, quorum ſceptra manu colligit.

Denique vivat eo Rege dignus, qui magnam ipſi animam, inter ultimos amplexus, cum Regno transmittere viſus eſt; & LUDOVICUM XIV. LUDOVICUS XV. amet, nob[illegible] noſtrique nepotibus referre magnum bellô, majorem pace, Religione maximum.

DIXI.

12

Smarzowski

K